

עליזה לבנברג : יומן קרית-שמונה

מחר אין לימודים. זה, לפחות, בטוח. הבנין אינו גמור עדיין. היו צריכים להכינו עד ל-1 בספטמבר? טוב, מה לעשות, אי-אפשר לקיים את כל התאריכים. זה רק ענין של כמה ימים... באמת לא כדאי להתרגש בגלל פרט קטן כזה. יש דברים חשובים יותר. האמנם?

אני פוגשתם במרכז המסחרי, את הנערים והנערות שבגיל החינוך התיכון בקרית-שמונה, עומדים בכה-רובכה, מחכים לפתיחת בית-הספר. המבוגרים יש להם יותר סבלנות. אחרי הכל, זהו בית-הספר התיכון הראשון במקום, ועכשיו יהיו הילדים „שלנו“ דומים „להם“. מיהם „הם“?

בקרית-שמונה, בגליל העליון זרוע הקיבוצים, „הם“ הריהם אנשי הקיבוצים הוותיקים, המפרנסים, לבני-העור, שחיהם בטוחים מדלות ומסיפוגיה של עבודת-דחק, שילדיהם אוכלים לשובע, יש להם בגדים הגונים, מרחב-מחיה, ועל הכל — „סטאטיס“.

„לולא היתה לנו עבודה שכירה“, סח לי איש-קיבוץ אחד, כשאנו יושבים בבית-הקפה האחד-היחיד וגומעים קפה, „כי אז היה הכל אחרת. אז היינו סתם שכנים. אך למעשה כפו עלינו תפקיד של מפרנסים. בעיניהם אנו מסמלים את הקאפיטליזם, אם נרצה ואם לא נרצה“. אגב, הרי זה מקרה בלתי-רגיל לשמוע איש-קיבוץ מסכם את המצב בלשון זו. כרגיל ההסבר הוא אחר לגמרי.

„יש לנו צרות משלנו. אין כוח-אדם. אנו עושים מה שאנו יכולים. לא יכולים להחזיק בתי-ספר משותפים. זה יהיה רע בשביל הילדים של העולים החדשים. הם ירגישו את עצמם אבודים. הם יכולים לעלות אלינו, אם הם רוצים“...

מה בדבר „פלישה“ לבית-הספר שעדיין לא הושלם? ההצעה נדחת מיד. שלטונות-הבריאות מתנגדים. אין בתי-שימוש, אין ברזים, אין מים, אין חשמל.

ה„בית“ שלי עודנו במצב „חלוצי“ למדי. שני שרפרפים רעועים, ארון, שולחן שרגלו הרביעית צולעת, שתי מיטות-סוכנות, שהקש נושר ממזוניהן כל-אימת שרק תעבירי יד עליהם. תלו אפילו נורה אחת חלושה, ערומה, המתדלדלת מאמצעיתה של התקרה המסוידת.

הוספתי קומקום-תה וכמה ספלים וצלחות פלסטיים שחורים. קניתי אותם בקיוסק שמחזיק רומני אחד, שעטף לי אותם במורת-רוח לאחר שסירבתי לקנות את הספלים האדומים-הזהובים שהציע לפני; בעלי ידיות מפותלות, אלגנטיות, זולות ביומרה-נותן, בדומה לרוב סחורותיו.

דפיקה בדלת. העוזרת המובטחת. פרסיה שעיניה אפלות, חדלות-חינוך כאצל רוב בני עדתה. הרה, ובעקבותיה ילד קטן כבן ארבע, לוטש עיניו אלי, פיו פעור, חטמו

זב. ודאי איננה בת יותר משלושים. יש לח ששה ילדים, היא אומרת לי בהיסוס כשאני שואלת, כתממה מה זה ענייני. שנים מתים. אני שואלת את עצמי אם בסך-הכל היו לה שמונה או ששגי אלה כלולים כבר במספר. הבעל עובד „קצת“. כבר נמצאתי למדה שדבר זה פירושו עבודת-דחק, 3—2 ימים בשבוע, הכנסה כוללת של 120 ל"י לכל היותר. אינו חזק ביותר, היא אומרת. על-כל-פנים לא בשביל לעבוד, מהרהרת אני בעל-כרחי. האם רוצה היא בעוד ילדים? האשה נושאת עיניה וזעף על פניה, שחומה וגרומה. נראה בעליל שהיא מתאמצת להבין. „הילדים זה מאלוהים“, היא אומרת לבסוף. ובזאת מסתיימת שיחתנו.

אני מחליטה ללכת „העירה“. למרכז, למקום החנויות. יש דרך-עפר במורד ההר. אנשים עוברים, יחידים ובקבוצות. קולות גרוניים נישאים עם הרוח של אחר-חצהריים. מונוטוניים, חדים, כאילו לא היו בעליהם שולטים בהם שליטה גמורה. פה ושם אני קולטת משפט בעברית. אם קוראת לילדה. המבוגרים מדברים בלשונותיהם, פרסית, ערבית, ספניולית. שני זקנים עוברים על פני. הם אומרים שלום, מבלי הביט בי. הם עטויים בד שק מלוא קומתם. פיסת חבל למתניהם. הם נראים אומרי-כבוד ללא נושא בהילוכם האטי, המתנודד, כפסילי-עבר — נעים. עד שאני רואה את רגליהם בסנדלים בלים, מצופים קרום של זוהמה. הם נשענים זה אל זה כעלותם במעלה ההר, מקלות בידיהם. זקנים לבנים ומסולסלים, מאובקים באבק הדביק, השחמחם של הגליל.

הווי

יש רק מקום אחד שבו אפשר לשבת, קפה „מרכז“. הבעלים הונגרי, כבעליו של בית-המלון היחיד. אין אף מסעדה מזרחית בעיירה החדשה הזאת על 15,000 תושביה, שכולם חדשים בארץ ורובם ממוצא מזרחי. אין שום מוזיקה מזרחית, חוץ מזו הבוקעת פה-ושם מאחד החלונות, מילילה, עקשנית.

כל מי שאני מכירה נמצא כאן. בקרן-זווית של המרפסת הרחבה, הפתוחה-למחצה, שזה מכבר לא ראתה צורת מטאטא, נמצאת קבוצה של עסקנים. עושים רושם קונספירטיבי. מתלחשים, מתכופפים על השולחנות, כדי שלא ישמע זר את דבריהם. ליד שולחן אחר נמצא אורי, החנווני יליד-הארץ, כבן שלושים. איש-פלמ"ח לשעבר, כפי שהוא שוקד לומר דרך-אגב לכל מי שפוגש בו. שמנמן ומגודל-גוף, פנים סגלגלים, ילדותיים, עיניים בוהות, ממצמות. משוקעות בשכבות של שומן רפוי. קולו המרעים, המעושה, דיבורו החוגג, הליכותיו — כל אלה הם כמין קריקטורה של הגיבור הישראלי המהולל. הוא נגש אל עוד מישוהו. „מחפש לו קרבן שישלם בעד הקפה של היום“, לזאט מישוהו חרש. מבודח כפי הנראה. אבל בפניו של הדובר אני מבחינה בסבר של מורת-רוח עזה, ואולי יותר מכך.

אורי הוא „צבר“ במקום, מספרים לי, ויש בכך כעין עקיצה לישראלית מתל-אביב. מובן, אינני יכולה לומר להם כי אם נקלע לכאן, לעיירת-הפיתוח, הרי זה מפני שזאת

ודאי הדרך הקלה ביותר בשביל איש־קיבוץ לשעבר. אינני יכולה לומר שהוא קרבן המאורעות, שנסחף בזרם ולאחר־מכן נפלט אל חוף.

בדישדוש של חשיבות גורר אורי את רגליו השטוחות על פני המרפסת. הוא עבר לשולחן שלישי. עכשיו הוא מדבר עם בחורה שחרחרת, דהויה כלשהו. "מסכנה", ממלמל העסקן על־ידי, "שוב מחפשת אותו. זה לא תענוג להחזיק את החנות בשביל הבעל העצל הזה. ובבית יש ארבעה ילדים..."

לאחר שעה קלה הם קמים, האיש והאשה, ויוצאים. אורי נראה נפוח הרבה פחות. יציאה שקטה למדי. אבל הבחורה ראשה זקוף מעט יותר משהיה, כאומרת תגר. אני חוזרת לדירתני. הדירה ריקה וכל פסיעה מכה הד. על המרפסת קריר. החושך בלע את הליכלוך ואת המרחק. הקולות מן הבתים הסמוכים כבושים משום־מה. העמק שינה את מראהו ועתה הוא נקוד אורות, משמאל לאור האדום של תחנת המשטרה. ההרים אינם נראים והנוף נראה רחב־ידיים. יש ציבורים של בתים שאורותיהם בהירים יותר, מחוץ לעיר. אלה הם הקיבוצים.

עדיין לא הלכתי לבקר בהם. אף שהם קרובים מאד, בעצם, נראים הם רחוקים ביותר בכל המובנים. לפעמים אני נתקלת באיש־קיבוץ ברחוב, עובר בצעדי־גאון, חשוב, יוצא־דופן מעט, נבון, מוצק. הם יורדים העירה לקנות בחנויות או לחכות לאוטובוס. אנשים אומרים "שלום", אך לא יותר. אלא אם כן הם פקידים או עובדי־ציבור.

בבוקר המחרת אני מסתכלת בפועלים המחכים לאוטובוסים שיסיעום לקיבוצים. לבאות־מרדכי ולבית־החרושת לנעליים אשר בה, שלדברי אנשי הקיבוץ אינו מכניס רווחים; לכפר־גלעדי הגאה גאוה אצילית על תולדותיה; לדן ודפנה. האנשים עומדים ככה־ובככה, כמעט אינם מסובים, נראים סבילים ואדישים לכל אשר סביבם. עיניהם נסוכות תרדמה. אפילו עתה, בהשכמת הבוקר, נודף מהם הריח המעופש והדוחה שהוא, כמדומה, בן־לוויתא של עניות. וזכור לי שרובם יש להם ששה ילדים ויותר ביחידות־הדיור הפעוטות. חדר־רחצה אחד עם בית־שימוש לכולם.

בלי חפזון הם נדחקים לתוך האוטובוסים. "הולכים בחושך ובחושך חוזרים", אומר מישהו בידיש, פאתטי מעט וביודעים. איש זקן, חסר אצבע אחת בידו הימנית, "לשם מה?"

אני הולכת למרכז. מהלך דקות אחדות. חנויות על חנויות. אטליוזים וחנויות־מכולת. רובם של אירופים, ותיקים שהתגלגלו לכאן מפני שלא יכלו להצליח במקום אחר, או חדשים מקרוב־באו. זקנים, לא נקיים ביותר, מהם עוינים ומהם נוהגים אדיבות חנפנית אך לא ישרה ביותר.

נשים עומדות ליד הדלפק, ממשמשות את נתחי הבשר המוטלים שם. מלטפות אותם כמעט בטרם תבחרנה, מביטות כמתחרטות בנתחים שפסלו. בחוץ יושב זקן וכיפה לראשו, בחיבו־ידיים, או שהוא עומד בתוך החנות, אינו עושה מאומה. מיהו זה, אני שואלת. הרבי, עונים לי, בפתיעת־מה, כאילו זאת לפחות אני צריכה לדעת.

יש חנות־רהיטים המוכרת גם תקליטים ומקלטי ראדיו, ומשמיעה בלי הפסק מוזיקה

אמריקאית זולה. הארונות והפורסות בחלון-הראוה נראים כשרידים מראשית המאה, במידה מופגנת כמעט של כיעור וחוסר-טעם. בפינה — גולת-הפותרת, ספת-פלוש אדומה. חלומו של כל בורגני ועיר ברחבי העולם כולו.

החנות הסמוכה מוכרת מכשירי-כתיבה וספרים, גם ספרי-לימוד. היא שייכת לוותיק אחד ומשפחתו. בא הנה בשעתו לעבוד באחד המוסדות. קיבל רשיון בנקל, מהיותו עובד-ציבור. והוא עושה כסף ושולח את בנותיו לכפר-בלום להתחנך עם ילדי הוותיקים. הדלפק שלו טעון רומנים זולים. עטיפות אדומות וירוקות, צעקניות, נשים ערומות-למחצה פושטות זרועותיהן תאוותנית ולוטשות עיניים מכושפות, קרועות לרווחה, אל בני הטיפש-עשרה והגברים והנשים שבין 20 ל-30, המדפדים ברומנים ותמהים מי מהם עשוי ביותר להוליכם אל ארץ-הבחירה של נעורים חסרי-עתיד.

דומה שהכל כבר מכירים אותי. לא בכל יום עוקר מישהו מתל-אביב לכאן. מה אני רוצה פה? אני שומעת שמישהו חושב שאני מרגלת שכירה. מטעם מי? אין זה חשוב, בינתיים. אבל יש איזה יסוד הגיוני להאשמה משונה זו. בדבר אחד שיחק המזל לאלופיה של קרית-שמונה: בריחוקה מן המרכז. ה"גדולים" מופיעים בעת מערכת הבחירות, ופקידים בכירים מופיעים לפעמים ומדגישים כמה התפתח המקום, מזכירים את ח'לסה שהיתה כאן לשעבר, כפר ערבי קטן ש"עשה לנו המון צרות", וחוזרים ומסתלקים מהר, אם אפשר — במטוס. אין שואלים שאלות — כי אין שום הזדמנות — ואין משיבים תשובות. רוב הדברים נחתכים במרכז. כתוצאה מכך חייבים ראשי המוסדות להימצא רוב הזמן בתל-אביב. כן גם יודעים הם שבחירתם-מחדש תלויה בשנים או שלשה אנשים בתל-אביב או בירושלים, שאולי היו בקרית-שמונה ואולי לא היו. אין טעם שתשתדל להפיק רצון מן האוכלוסים על חשבון עתידך הפוליטי על-ידי שתיאבק יותר מדי על מקומך. אם כך תעשה אפשר שתעוף מהר, ובכך למה לעשות צרות? האדונים המקומיים מכסים בהדרה מנופחת את העובדה שלמעשה אין כל תוקף ממשי בידם.

עילית

סוף-סוף נפתח בית-הספר. הבנין נראה גלמי ובלתי-גמור, תקוע בין "בנייני התעשייה", מוסך, מכבסה ומאפיה. צחנה שאין להגדירה חודרת לתוך הכיתות, מתערבבת בניחוח המגרה של לחם טרי, וקולות הפטישים והאזמלים בתוך הבנין מתמזגים עם שאון המכוניות, חריקת האופנים ושיקשוק העגלות העוברות בכביש. אין גן, אין חצר, אין מגרש-ספורט.

נכבדי קרית-שמונה התאספו יחד עם חבר המורים לטכס-הפתיחה. הנערים עומדים בארבע שורות, 120 למספר, עיניהם סקרניות, אומרות ציפיה או זהירות, ואפילו חששניות. רובם נראים גאים. דומה שהם מאמינים כי עוברים הם בשער אל "ישראל הראשונה", שבה צריך ללמוד. שומעת אני נער אחד אומר לחברו: "טוב, זה-זה. עכשיו נתחיל בחיים חדשים..."

הבנין תוכנן בהתאם לצרכיהן של ארצות-הצפון. חלונות זכוכית רחבים פתוחים לשמש המסמאת עיניים בקרינה. לפיכך צריך יהיה לספק וילונות, או תריסים. כדי שלא יאבד בית-הספר אף משהו משפע האור, פתחו צוהר גם בתקרה להשפיע עלינו משנה-אורה. „לא באתי להישזף בשמש“, אומרת נערה אחת. חניגית ודקת-גיורה, שזופה ובוטחת-בעצמה.

הרי זה דיבור יוצא-דופן למדי בשביל תלמידה בקרית-שמונה. התלמידים כולם מאופקים וזהירים ואינם ממהרים לפצות פה. יש שלש כיתות, עוד אחת מקצועית, וחמישית שהוכנסה לבית-ספר יסודי עד לפתיחתו של התיכון. המנהל הקודם, שנושא עיניו לעסקנות, אמר להם ש„תלמידים בתל-אביב או בחיפה אינם יכולים להשתוות אליכם“. עוד מעשים טובים יש לזכותו. הוא הגה את הרעיון של יצירת כיתה אחת בבית-הספר היסודי לתלמידים טובים (קרי: ילדים ממוצא אירופי) ועוד אחת ל„אחרים“ (קרי: ילדיהם של עולים חדשים). זריוותו באה על גמולה. עכשיו הוא עושה בדרום-אפריקה, בשליחות.

תלמידינו מרגישים שהם עילית. על כל פנים, צריכים הם ללמוד הרבה. בתי-ספר יסודיים שבהם לומדים 55 תלמיד בכיתה ומוריהם מתחלפים לעתים קרובות, ותכופות הם חסרי הכשרה, מפגרים בהכרח אחרי „ישראל הראשונה“ והידיעות הן מקוטעות ופגומות. כמו כן יש תמיד בנים של עולים חדשים, הבאים לפעמים בחבורות קטנות ולפעמים בחטיבות גדולות.

כמי שבאה מסביבה שכמעט כל-כולה ותיקים, תמהה אני ביותר למראה הריסון-העצמי של התלמידים. הילדים אינם נותנים ביטוי להרגשותיהם ולדעותיהם. אחרי הכל יש להם רקע שבו רק הגיל מסמל את החכמה וערכה של עצה נמדד על-פי הנסיון שנרכש בתקופת-חיים שלמה. כשמבקשים אותם לומר את „דעתם שלהם“, נראית על פני רבים מהם השאלה „וכי מה זה יכול להיות חשוב לך?“

הילדים האירופיים הם, בעצם, בגדר בעיה הרבה יותר. דומה כי הוריהם שטופים בריצה עיוורת ופרועה אחר הכסף, לא כאמצעי-קיום דווקא אלא כסמל נוסף על סמלי ה„סטאטוס“ השולטים לכאורה בעיירה הזאת שבישראל. כל מהשבתם נתונה לגרוש, לנכסים, וילדיהם תמיד נעזבים לנפשם ובשובם הביתה הם מוצאים דירה ריקה. משהו מזה נשקף מעיניהם אפילו בבית-הספר, מין בדידות, הבעה של אומללות. הם עניים יותר מן הילדים המזרחיים העניים, שלעתים קרובות הם יודעים רעב ואינם מוגנים די-הצורך מפני צינת החורף הגלילי אלא שהם נכנסים לבית הומה חיים.

א י י כ מ ן

ביקורי הראשון „בחוף“ הוא בבית-הספר לילדים מפגרים. 120. המספר יציב. אילו היו פחות כי אז היו קשיים בהשגת תקציב. הנה כי כן יש 120. למעשה מצויים כאן בערבוביה אחת ילדים מפגרים וילדים מופרעים מבחינה רגשית. אחדים מהם אטומים, כבדי-תפיסה, מגומגמים בדיבורם, סבר בוהה בפניהם.

אחרים נמרצים, תוקפניים, מופרעים. כ־40 מן הילדים האלה מעולם לא נבדקו על־ידי פסיכולוג או פסיכיאטר. איזה מורה „המליץ“ עליהם. אולי לא היו מרוצים מן הכיתות הגדולות, המלאות מפה־לפה. אולי ממוריהם לא היו מרוצים. או אולי פשוט רצו לעשות משהו כדי לתת ביטוי להרגשת הכשל שלהם ולרצון־העשייה שלהם.

מכל־מקום, בדיקה וטיפול אינם יודעים בבית־הספר הזה. גם אין סידורים להכשרה מקצועית ולא לשום פעילות גופנית מאורגנת מסוג אחר. אין עבודת־גן, הטיולים נדירים ונחשבים „ביובו־זמן“. המורים חסרי הכשרה או שבאו לתקופה קצרה. אלה מהם שהיו רוצים לקנות להם הכשרה אינם זוכים לכך.

ההורים? יש להם דאגות משלהם. הילד אינו „טוב“? מוטב, כך רצה אלוהים. אם נשאר אוכל מן האחרים, יוכל לקבלו. הילדים האלה מקבלים את הסמרטוטים שאין בהם חפץ. צריפי העץ שבהם משוכן בית־הספר פגונו על־ידי בית־ספר לילדים „נורמליים“. לא היו טובים למדי בשבילם. הכניסו אפוא את המפגרים.

בצאתך מצריף־העץ המשמש חדר־אוכל — חשוך, כמעט בלי שום קישוט, להוציא את הכתובת הבולטת „אין משיחין בשעת סעודה“ — מפה השמש היישר לתוך פרצופך, לאחר חשכתו המעופשת של הצריף. ילדה קטנה עומדת בחוץ, שתי אצבעות בפיה. ניגשת אלינו, אל המנהל, מתרפקת עליו. עיניה בוהות, פניה מטונפים, שיערה פרוץ. השמלה שלגופה נטולת־צורה, תלויה כשק, מדגישה את מיעוט קומתה הרעבה. לפתע היא פורצת בצחוק, בלי טעם, צורם, וגופה מרעיד. היא קרבה במרוצה אל קבוצת ילדים. ואז היא נותנת קולה בבכי, רם, פרא, בלי מעצור.

אחת המורות בבית־הספר למפגרים היא דורית. אין לה הכשרה, אין לה אפילו השכלה כללית מספקת. אבל היא אוהבת ילדים, אפילו את אלה שבבית־הספר שלה. מרץ שופע. והיא הראשונה הנענית לכל דרישה, נכונה לעזור.

„המנהל אומר שהילדים צריכים ללמוד על אייכמן“, היא מכריזה.

על אייכמן? להסביר את המשפט? לילדים האלה, שבדוחק הם יודעים קרוא־וכתוב? לספר להם אותו סיפור של אלימות ואכזריות? מפליא. איך יגיבו הם על סיפורי הזוועות?

שוב אני רואה לפני אתו נער גבוה ורוזה, המדבר במורד־לב אך מתאמץ מאד לומר את אשר על לבו. את ידיו אני מיטיבה לזכור יותר מכל. פשוטות אלי, גדולות, חזקות, מגידות:

„אני רוצה לעשות בהן משהו. אני לא טוב בפיתה. לא יכול לשבת וללמוד. אבל תראי מה שאני יכול לעשות בהן!“
בגאווה.

אין כל הכשרה מקצועית. האם סיפורים על אייכמן יעזרו לו להשתמש בידיו? ענת, „כמעט“ מורה, צברית, אומרת לאחר־מכן, בערב, בשבתנו בבית ידידים, כמעט בגאווה: „אני אתן את ההרצאה“.

אחר־כך, כמין הרהור־לוואי: „מה אספר להם? יש כל־כך הרבה...“
המסובים בחדר החמים שותקים. מביטים בי, כמצפים לתשובה מפני.

„קשה לומר“, אני אומרת לבסוף. „יש המון דברים שהייתי בוחרת שלא לספר להם“.

„למשל...“, אומרת ענת, מתגוננת עכשיו מעט.

אני מרגישה שהיא כעושה קצת.

„שום זוועות“, אני אומרת.

„מדוע לא לספר את כל זה כמו מעשה-פורים? זאת אולי יבינו“, אומר בעל-הבית, המנסה לעזור לי.

„לא טוב“, אומרת דורית. „המון נהרג לפני שירצח את היהודים. את אייכמן שופטים אחרי שרצח אותם“.

„על-כל-פנים“, אומרת בעלת-הבית, אחות מדופלמת, מוכשרת ונבונה, „בלי סבון, בלי מעשי אכזריות. זה ברור“.

ענת נראית מדוכדכת. נעלכת כמעט.

„זה דווקא היה מעניין אותם כל-כך“, היא ממלמלת.

ועד התלמידים

„הוא אינו מצטרף ליתר הילדים בכיתה“, סח לי ילד מאחת ארצות האסלאם. „אנו עושים מה שאנו יכולים, אבל איננו יכולים להגיע אליו. אני חושב שהוא אוהב אותנו, אבל אינו יודע איך להיפגש אתנו“.

אני מדברת עם ועד-התלמידים שלי, שנבחר בבחירות ישראל וחשאיות, באחת מן האסיפות השבועיות בביתי. האסיפות מוקדשות דרך-כלל לסידור בעיות אישיות, ומפתיע הדבר באיזו אובייקטיביות הנערות והנערים האלה, בני ה-14 וה-15, מטפלים בעניינים. כאן יש גם חולה והמורים מוכרחים להבין ש„יוסף לא קל לו להכין את השיעורים. יש חמישה ילדים קטנים...“, שם „האב בבית-חולים. זה קצת קשה... בקשה נוספת היא להושיב ילדה כבדת-שמיעה על הספסל הראשון. אבל אל תגידי שאמרנו לך. היא לא רוצה שמישהו יידע“.

דחוף מזה, ענין ההכנות למסיבות. תנועת-הנוער עדיין אינה מותאמת לקבוצת-גיל זו בכלל, ולתלמידי תיכון בעיירת-פיתוח בפרט. המדריכים הם „עובדים בשכר“, כלומר בוגרי קורס-על-רגל-אחת בבית-ברל. רובם פחותי השפלה שבחרו בעבודה זו מפני שאינם יכולים להשיג טובה ממנה, אי שהם מעדיפים אותה בזכות קלותה. תלמידינו נוטים להדגיש יותר מדי את החינוך הפורמלי וההשכלה העיונית. אין פלא שהם דוחים את המדריכים האלה, שלכל המוטב הם מוצלחים בריקודי-יעם ובשירה-בציבור. מצד שני מורגש צורך אמיתי בתנועת-נוער. כשמסתכלים מקרית-שמונה דומה כי העולם שמסביב בנוי על התנועה. ה„ערכים“ חוזרים כנושא קבוע בנאומים ובספרות. ועוד, אם יש תוקף לאידיאלים הללו של „שוויון“ ו„כבוד העבודה“, הרי פירוש הדבר שיכול אתה להיות „כמו האחרים“, וזהו רצונם האמיתי של הרבה מתלמידינו. אין הם יודעים כי השכלה ו„ערכים“ שוב אינם באופנה אצל

הצברים האגדיים האלה שלהם וכי קני־המידה נשתנו. אילו ידעו זאת כי אז אולי חשו עצמם בטוחים עוד פחות...

תלמידי שלי, מסובים סביב השולחן בביתי וגומעים את הקפה שהם אוהבים להכינו בעצמם. מגיבים על פי דרכם גם על ענין אייכמן. יגאל, המעוניין בכל דבר של חוק, מצהיר שבעיניו חשוב רק צד החוקיות שבמשפט. „מצד שני“, הוא מוסיף לאחר שתיקה. „כל זה מראה שבחיים התנאים הם הכל. אתה עושה מה שסביבתך דורשת ממך לעשות“...

מישהו דופק בדלת.

„מירה איחרה כרגיל“, מעיר מישהו.

„לא נכון“, אומר יגאל. „ראיתי אותה עומדת בחוץ. עבר זמן־מה עד שמצאה את האומץ להיכנס“...

מירה כובשת פניה בספר של תצלומים על סין. נערה אחרת מעבירה אליה ספל קפה.

„אייכמן הוא לא האשם האמיתי“, ממשיך יגאל. „וכי מה היה יכול לעשות בתנאים הנתונים? כמעט כל אדם היה פועל באותה צורה“...

בכל־זאת אין הוא בטוח כל־כך. הוא מביט בי כאילו רוצה היה שאוכיח את טעותו. אבל יהודית קפצה על רגליה מהתרגשות.

„אתה רוצה לומר שחיית רוצח ומענה בני־אדם כמוהו אילו היית גרמני?“ היא שואלת בקול דק וצורם.

לפני זמן לא רב כל־כך באה יהודית מפולין. בת יחירה. אינני יודעת הרבה על תולדות משפחתה, אבל תקופת המחנות ידועה לה הרבה יותר מאשר ליגאל. זה ברור.

יגאל עונה לה: „אינני יודע. אינני יודע די על גרמניה“.

משה רק הקשיב עד עכשיו. עכשיו הוא אומר:

„אבל דבר אחד בטוח — אייכמן מוכיח שרק השכלה בלבד זה לא מספיק... הם כל־כך יעילים, הגרמנים האלה, לא?“

הוא נער רציני, לומד בקנאות כמעט. הוריו לא הצליחו להסתדר מבחינה כלכלית. אבא מתפרנס מעבודות זמניות. בקיבוצים. פועל פשוט. שבעה ילדים בבית. הוא מאמין שרק השכלה יכולה לשים קץ לחיים כאלה של נרדדים וחוסר־בטחון. „אני פשוט אינני רוצה לקום בכל בוקר ולפחד מקול הגשם“, אמר אלי פעם, „ולחשוש שלא תהיה עבודה. ולא תהיה משכורת להביא הביתה“.

אנו ושכנינו

תלמידינו צריכים לדגור פחות או יותר לבדם על הבעיות האלו. בתוך בית־הספר למדו להשמיע את קולם ואפילו לחשוב בקול. אבל אין לנו הרבה פנאי לוויכוחים ושיחות מעין אלה. אף־על־פי־כן אומרים כי זה הדבר המועיל יותר מכל. הקיבוצים יש להם בתי־ספר משלהם. כמה מילדי החנוונים למדו שם, עד שנפתח

התיכון שלנו. עכשיו רבים יותר ויותר מעדיפים את בית-הספר התיכון בעיר. ראשית, ברור שהוא מכין לבחינות-בגרות. חוץ מזה, אתה עומד על קרקע מוצקה משלך. לא אורת. לא מצייץ לתוך עולם אחר שאתה מרגיש כי אינך שייך אליו באמת. אולי זאת הרגשה נכונה ואולי לא. מכל-מקום, כך הרגשתם של תלמידינו. לעומת זאת, הקיבוץ יש לו בניינים טובים יותר, יותר ציוד, ספריות, מעבדות. אנשי הקיבוצים אינם רוצים לשלוח את ילדיהם לעבודה ואפילו לא להקים בית-ספר אזורי. אף כי עכשיו, לאחר שהוכחנו כמה הילדים כאן למטה נוחים להוראה, הם מוכנים ומזומנים לקבלם לבית-הספר שלהם. אצלם הכיתות אינן מלאות. קטנות מדי אפילו בשביל הוראה טובה. ואין צריך לומר, מבחינה תקציבית. בכמה כיתות יסודיות בקיבוצים יש חמישה-ששה ילדים לעומת 55 ילדים בכיתה בעיירה. רוב אנשי התנועה הקיבוצית מסרבים להסכים לבתי-ספר אזוריים מפני שהם רוצים לשמור על כוחם, לגדל את ילדיהם ברוחם שלהם. הרוח הזאת קשה להגדירה כיום בחברה שבה הקיבוץ, על ההכרה הפועלית שלו, מסמל בכל-זאת עושר ובטחון בעיני שכניו. שהם מצדם חולמים להיות לחנוונים. ומעבידים. יש הבדלים גדולים בגישה לחיים, וגם בידיעות. הקיבוץ מספק את מירב התנאים, העיירה את המיזער. כמו כן ילדי הקיבוצים טובים בצופיות, בעלי בטחון-עצמי, לפחות כל זמן שהם בצורים-לבטח בעדתם, בעלי כושר גופני ואפילו חזקים וקשוחים. משום כך אין הם יכולים להתערב בנקל בילדי העיירה מבלי שיעוררו בהללו הרגשה של חוסר-בטחון ואבדן-דרך. אף-על-פי-כן שני הצדדים רוצים, וצריכים, להיפגש.

נסים, וכל השאר

באחד הימים האלה הסיעני טנדר מכפר-גלעדי לבית-הספר. אנשי-הקיבוץ „הטובים” מעדיפים טיסה ב„ארקיע” על נסיעה שאין-לה-סוף באוטובוס. הנה כי כן מוצאים תמיד מכונית, או לפחות גיפ או טנדר, בשדה-התעופה במחניים. נחיתתנו התאחרה מעט מפני שהיה עלינו לחכות לפרה אחת שנקלעה לשדה-התעופה, עד ששידלו אותה לעבור לשדות הסמוכים.

אסירת-תודה קפצתי לטנדר מאחור. עוד חבר-קיבוץ אחד נכנס גם הוא. בראשונה ישבנו בשתיקה. אבל אחר-כך כמעט הוטלנו זה אל זה. הטנדר היה אץ בפביש השומם כמעט במהירות מטורפת.

„שוב נוהג כמו משוגע”, רטן שכני.

הסתכלתי בו. איש בגיל-העמידה, חסון, דומה לתמונות רבות כל-כך בלוחות הקרן-הקיימת. בריא, פשוט, ניכר בו שאינו גזבר. למדתי להכיר את הטיפוס, יעיל ונוח לבריות. אלה יש להם טיסות שמורות כמעט בסופי-שבוע.

„ואם הטנדר מתהפך ומתרוסק כמעט לרסיסים”, הוא ממשיך, לאחר שבקושי הצלחנו להיאחז במשהו ואנו מופתעים למצוא שעברנו בשלום את הסיבוב האחרון, „אין דבר! מוכרים אותו. קונים חדש. למי זה איכפת?”

אנו ממשיכים בדרךנו בשתיקה. מחכים לטלטלה העזה הבאה. משהחלפתי רוח דיר הצורך, אני שואלת: „ומה ביחס אלינו? ואליהם?“

„למי זה איכפת?“ הוא חוזר ואומר.

אני מחייכת. הוא מגחך פתאום ומניע בראשו. „סתם מצב־רוח, את יודעת“, הוא אומר, ספק כמתנצל.

אך עתה נשבר הקרח. אנו ממשיכים בשיחה. כשהוא שומע שאני מלמדת בתיכון בקרית־שמונה, מתעורר בו ענין.

„איך הם, הנערים הללו?“ הוא שואל.

אני מרגישה שהוא רוצה בכנות לדעת. אני מספרת לו אפוא. ראשון עולה על דעתי נסים הקטן. הוא תלמיד בכיתה המקצועית. משפחתו מפרס והוא נראה חלוש. עיניים חומות גדולות, האישינונים מכסים כמעט את הלובן. ריסיים קמורים וחיוך ביישני. אבא נטש את המשפחה. לקח לו אשה אחרת. ומאז לא שמענו עליו. „ממילא לא היתה אמא מסכימה לקחת ממנו כסף“, הוא אומר.

47 שיעורים בשבוע יש בכיתה זו. מוכרחים למלא מה שהחסירו. בוגרי העממי הם בוגרים רק להלכה. לעולם אינם גומרים את החומר. נכשלים בסקר בגלל התנאים. הואיל וימי־ששי הם קצרים, הרי נשארים 10—9 שיעורים ליום לשאר ימות השבוע. ונוסף על כך — הכנת שיעורים, הרצאות, חוגים וכו' וכו'.

נסים קם בערך בארבע בבוקר. „אני יודע איך לנקות בית“, הוא אומר, לא בלי גאווה.

„אין לך אחיות, נסים?“ שואלת אחת התלמידות.

„ומה יש אם יש לי“, אומר נער אחד, למרבה הפתיעה. „מה יש אם ילד עושה קצת עבודות בבית?“

ובכן, נסים מוסיף ומספר איך הוא מנקה את הבית, הולך להביא לחם, מכין ארוחת־בוקר לכולם. כשהוא בא לבית־הספר כבר יש מאחריו כמה שעות של עבודה. דרך־אגב, אין בו שום חמלה־עצמית. ככה זה, ודי. בשובו הביתה הוא מדבר עם אמו, השוכבת במיטה לאחר ניתוח והעתידה לשפכ עוד חדשים, הוא מאכיל את הילדים הקטנים יותר, ואחר־כך שוב לבית־הספר — מהלך חצי שעה — להכין שם את השיעורים. „יותר קל, יותר שקט, וגם — יש כמה ספרי־עזר“. לפעמים יש גם הרצאות.

נסים, וכמוהו כן האחרים, אני מספרת לחברי־לדרך, אינו מקבל משקה חם בחורף ולא משקה קר בקיץ. אין מטבח מצורף לבית־הספר. הבנין עלה למדינה 50.000 ל"י, ועוד 35.000 ל"י הושקעו בציוד. בהדגשה מספרים לנו את הדברים האלה, כמו גם את העובדה שאין שום חוק המחייב את השלטונות. פשוט אין כסף בשביל מטבח, כך מבטיחים לנו. ובכל זאת, חבל. הנערות רוצות ללמוד כלכלת־בית. הן מקבלות כביכול איזו הכשרה לפקידות, בלי מכוונת־חישוב, מכוונת־כתיבה ושאר סוגי ציוד הכרחיים. לאן תגענה בהכשרה הזאת, אינני יודעת. בכל־אופן, לא לעבודה משרדית, בזאת אני בטוחה...

בימי־גדג"ע באים אחדים מילדינו כשהם כבר עייפים. אגב, הם אוהבים את הגדנ"ע. עצובים היו מאד כשלא יכלו לצאת לטיול של כמה ימים. לא היה לנו כסף מספיק לבידיקה רפואית. אין רופא לבית־הספר ומעולם לא בדקו אותם כהלכה. מסיבות דומות, יהיה עלינו לסיים את השנה בלי טיול שנתי. וגם משום שאין ידם של הילדים משגת לשלם בעד האוכל.

סיימתי. חברי נראה שקוע במחשבות.

„מוזר“, הוא אומר, „זה מזכיר לי משהו שקרה בימים אלה. מעניין אם תביני מדוע אני מספר לך. אולי תביני... בכל אופן, אלי, הבכור שלי, הוא רק בן ארבע עשרה. צבר טפוסי, פרי הקיבוץ“.

דיבורו עצור, חמור, אבל החיוך הגאה מכחיש את נעימת הדיבור.

„חיה קטנה, בריאה וחזקה, זה הטיפוס. שום דבר לא איכפת לו. מביט מגבוה על כל דבר ועל כל אחד. הוא והג'מאעה שלו — חוץ מזה אין כלום. אנחנו, נו, מרשים לנו לחיות. אבל בני־הדוד שלו מתל־אביב... הוא לא מוכן אפילו להואיל לדבר אליהם“.

אני מתפלאה. אחדים מבני „הגזע העליון“ הצעירים האלה הם נבוכים ומבולבלים למדי מרגע שהם יוצאים מן החוג המצומצם שלהם. ילדי־קיבוץ בעיר רחוקים מלהיות בטוחים בעצמם. מכל־מקום, אינני מוכרחה לומר זאת עכשיו.

„ובכן, באחד הימים האלה שכח אלי את האפודה שלו במחצבה. שיחק שם עם הג'מאעה. מהלך של עשר דקות. זה הכל. את חושבת שהיה מוכן ללכת בחזרה ולהביאו? הוא רק קיבל אותו מן המחסן בשבוע ההוא. אז הוא פשוט הלך ולקח לו אחר“.

הבתים הראשונים של קרית־שמונה נראים כבר לעין.

„ככה זה בכל דבר. ספרים. חפצים...“

אחרי־כן הוא משנה את נעימת־דיבורו ושואל:

„מדוע לא נסדר שיענקלה יקבל את הילדים שלכם פה אצלנו? או שיבואו שלכם לבקר אותנו? גם אנחנו פועלים, לא?“

האמנם? — אני מהרהרת אחרי רדתי מן הטנדר, בעלותי אל בית־הספר.

„במה אנו אחרים?“

עולם הפוך, באמת. אנשי־הקיבוץ התחילו להתגונן בכך שהם פועלים. אחרי הכל, הרי הם מקור התעסוקה העיקרי כאן. בארצות אחרות העיר מושכת בני־אדם והיא עשירה ומציעה להם כל מה שהכפר אינו יכול לתת. כאן אין הילדים שלנו יכולים לראות סרט טוב אלא במקרים נדירים, כשבית־הקולנוע מוכן להפסיד כסף. הצגות־תיאטרון מתקיימות בעמיר, קיבוץ שכן. מי שרוצה לראות או לשמוע משהו בעל ערך צריך לעזוב את העיר. זה רעיון, לדבר אל יענקלה. הוא ראש המועצה האזורית. עליו, טוב־מזג, אבל מוכשר וממולח, רחב־כתפיים, בעל חוש־הומור מפותח, אדם ששלום לו עם עצמו ועם העולם.

עולה בזכרוני פגישתנו האחרונה בתל־אביב. נתקלנו זה בזה באחד המוסדות.
 „בואי, תשתי אתי כוס יין חם“, אמר.
 „בסדר“, הסכמתי, „אבל בחוץ מבול...“
 „אין דבר. נגיע בשלום“.

בחוץ מחכה מכוניתו ובה הנהג מקרית־שמונה. מסיע אותנו לבית־קפה ברחוב בן־יהודה. עשינו דרכנו באולם הדחוס עד שגילה יענקלה שולחן נוח. מכר משותף מן הגליל מצטרף אלינו. יענקלה נוטל את המושכות בידיו. מזמין פוניץ'. סיגר בשבילו. מתמודד לאחור, נינוח. שיחתו מדלגת מענין לענין. מדבר בלי זדון־לב אך גם בלי רחמים. אחר־כך על נסיעתו הבאה לאירופה. על חליפתו. החייט.
 מדוע לא לדבר אל יענקלה?

למעשה כבר נעשתה התחלה. הדרה, חברת־קיבוץ צעירה, צברית בת־עיר, סוציו־לוגית, בוגרת האוניברסיטה העברית, היא מחנכת בחמישית של הקיבוץ, במקבילה לשלי. החלטנו לסדר את הפגישה.

היא הזמינה אותי לבוא בוקר אחד לכיתה שלה. בראשונה היה הענין קשה. נדמה היה לי שהילדים האלה יודעים ודאי על קרית־שמונה יותר ממני, החדשה באיזור. אבל עד־מהרה נתברר לי שכל מה ששמעו הוא שהיתה פעם ח'לסה, כפר ערבי, במקום שנמצאת כיום קרית־שמונה. זה הכל. הם לא פגשו מעולם באנשים שהם כיום שכניהם.

אני מספרת להם. בפשטות, בלי פירפוסים, גם בלי מסקנות. לא רק מפני שאין הם זקוקים למסקנות, בשלב זה. בעיקר מפני שאני עצמי אין לי שום מסקנות. בעודי מדברת אני תופסת פתאום שאנו מסובבים את השעון אחורנית. יוצרים בעיה שהעולם נאבק קשה לחיסולה. מקימים חומות במקום להרסן. אולי אין איש חפץ בהן. אך משום־מה קמו והן מגביהות והולכות. בכל יום.

תודה לאל, הילדים מקשיבים. שקט רב בכיתה. קודם, כשעליתי ועברתי על פני חדר־האוכל של הקיבוץ, פיקפקתי דווקא במידת החכמה שבנסיון הזה. פגשתי אנשים בדרך, משולים כאבן נטועה בקרקע הקשה של הגליל, מעוגנים לבטח. האם היה זה מעשה דון־קישוטי לבוא הנה? לגסות ולגשר על פני התהום? הם היו ספונים היטב במקטרגניהם, עוטים מעילים חמים, ורגליהם בוססו איתנות בקרקע, במגפיים כבדים. פרצופיהם היו כחיתוכי־עץ, כמו הדמויות הסלאביות של בארלך. הם דמו לאיפריים בכל מקום בעולם. חזקים, שקטים, כבדים ואטיים מעט. בתייהם משולים כמבצרים, חבוטי־רוחות ומוצקים. המעונות מרווחים, אני יודעת. בכפר־גלעדי הילדים ישנים עם הוריהם. ליד אחד הבתים, בגן, ראיתי נערה במכנסיים ארוכות קוטפת סיגליות. צרורות־צרורות, ריחניות ורעננות. גם הילדים בכיתה נראו שאננים. ושבעים.

כאשר סיימתי את דברי בכיתה ושאלתי אם יש שאלות, נשמעה הראשונה מיד.
 „במה אנו אחרים?“

במה אתם אחרים?

„בפל“, עניתי, אולי מהר מדי; כמעט לא הספקתי לחשוב. „בואו ותראו“...
לאחר שהסברתי מעט, בזהירות, נשמעה השאלה הבאה.
„ומה בדבר חינוך תנועתי?“ שאלה נערה, שמשקפיים כהות שיוו לה מראה רציני
ומאוזן יותר מכפי שנותיה.

שוב החלטתי שלא להשתמט מן הבעיה.

„מדריכי תנועות־הנוער אינם יכולים לתת להם שם למעשה כל חינוך תנועתי. אין
להם ידיעות מספיקות. גם אין הם מגשימים את מה שאתם קוראים, אידיאלים
תנועתיים. הם עצמם לעתים קרובות אינם מוצאים את מקומם. הם מרוגזים, מפני
שאינם יכולים להמשיך בלימודים. אין קורסים. אין הרבה מה לעשות. והם צעירים
ובעצמם אינם מחונכים ביותר.“
הפיתה היתה שוקלת את הדברים. נדמה היה לי כי לפחות מניחים לי ליהנות מן
הספק.

„מדוע לא תבואו לספר להם וללמד אותם?“

„אנחנו?“ השאלה נשמעה כצעקה. „אנחנו? מה אנו יודעים בזה?“ — — —

עליזה לבנברג : יונן קרית שמונה (ב)

„מובן, הקיבוצים היו ראשונים בגליל העליון. העובדה נשארת בעינה...“
המשפט נשאר תלוי באוויר. במובן־מה ניטל פתאום הטעם מכל הדיבורים שקדמו לו.

דוד הוא ראש חברת־הפיתוח, שבה יש מניות גם למועצה האזורית (המיצגת את ההתישבות) וגם למועצה המקומית של עירית־הפיתוח. רוב המניות, הן, בהכרח, בידי המועצה האזורית וההסתדרות. כל זמן שאצל גופים אלה טובת הציבור קודמת, הרי בעצם אין כל רע בכך.

את תכניתו לחיזוק התעשייה ולהרחבת התעסוקה בקרית־שמונה מיסד דוד על מספרים ועל עובדות. אין כאן דברים פורחים. הוא איש שקט ומיושב בדעתו, מוכשר ובוטח־בעצמו, אחד מאנשי־הקיבוצים הללו שקרית־שמונה נותנת בהם אמון, במידה שהיא מוכנה לתת אמון במישהו בכלל. בשבתו כאן בכורסה בדירתו הריהו נראה נכבד ונשוא־פנים בצדעיו ששיבה זרקה בהם, כשהוא גומע את הקפה, מדבר באותה צורה נינוחה ויודעת־דבר שקנו להם אנשי־קיבוץ כה רבים מן המעמד המנהל מאז הקמת המדינה, יחד עם רמת־חיים גבוהה.

„מובן, הקיבוצים היו ראשונים בגליל העליון. העובדה נשארת בעינה...“
רוצה הייתי לדעת מה בדיוק כוונתו בדברים האלה. עדיפות לקיבוצים בתיכנון האזורי? הוא עצמו, בדומה לרוב החשובים שבכל־פלני־הקיבוצים במחוז, סבור שאין ניגוד־אינטרסים בין שני הסקטורים וכי יש לראות באיזור יחידה אחת מבחינה משקית. הוא אחד המטיפים הנמרצים ביותר לגישה שכזאת, והוא מתלהב כמעט כשהוא מסביר לי את הפרטים.

ואף־על־פי־כן, האם יהיה מוכן לוותר על זכויות־יתר, שיקולים נורמליים שפל שבא ראשון — בפרט אם במקרה הוא גם החזק יותר — מניח שהן מגיעות לו?
„ומה בדיוק מתבקש מזה, מזכות־ראשונים זאת?“ אני שואלת.

במובן ידוע השאלה מיותרת. אחרי הכל, כלום אין אנו כולנו יודעים את התשובה? לפחות אלה מאתנו הנמצאים כאן מלפני הקמת המדינה יודעים את תולדות האיזור. אין להכחיש שהקיבוצים והכפרים היו הראשונים, ופירוש הדבר היה סכנות יום־יום, ועל הכל — יגיעתה של עבודה גופנית קשה, מחסור, אפזריות מתמדת של חיים בפינה מרוחקת זו של הארץ, על אדמתה הקשה, הטרשית.

כלום אין ראשית כזאת מקנה זכויות לכל חברה? הקאפיטליזם, למשל, צדו המוסרי הנאה ביותר בא לו מן הדעה הזאת. אתה עובד וצובר עושר וקנין, המבטאים את הבטחון והחירות ממחסור ופחד, אבל לא רק לעצמך אלא גם למשפחתך, לבניך ולבניהם. האם זוהי „אנוכיות־של־שנים“, כמו שקוראים לה הצרפתים? אולי.

הקיבוץ כיום, האם הוא אנוכיות של מאתיים או שלש-מאות? אך כלום לא מוטב בכל-זאת כך משיהיה כל אדם חושב על עצמו בלבד? אם ציבור מגיע לשלמות, כל כמה שאפשר הדבר, אם נוצר בכך אי של שוויון וצדק חברתי, כלום לא הושג משהו? מה אמר ג'ון דון, המשורר האנגלי בן המאה הט"ז? — „שום איש איננו אי, שלם למו-עצמו, / כל איש הנו פיסת-יבשת... / ומות אדם ממעיט אותי, משום שחלק לי באנושות, / על כן אֵל נא תשאל למי צילצל הפעמון, / לך הוא מצלצל...”

מה שהקיבוצים נותנים לילדיהם, למשל, הוא מה שזכאי לתת לילדיו כל אדם שהתיגע בפרך כמו חברי הקיבוצים: מזון מספיק, טיפול נאות, דיור טוב, מיטב החינוך, ומעמד? אמנם כן, לשעבר לא היה זה חשוב, או ביתר דיוק — המעמד היה נחלת כל עובד. כיום, עם שהשתנו המושגים, חייב אתה להסתגל ולחתור אל סמלי המעמד החדשים, המיוסדים על ערכים חמריים, לא כן? כלום כאן הסכנה?

„יש לפתח את כל האיזור”, אומר דוד, „ומאחר שהחקלאות הגיעה לנקודת-רוויה ואינה יכולה לקלוט כוח-אדם נוסף, יש להרחיב את התעשייה...”

דברים משכנעים למדי. אולם היכן, אני מהרהרת, יהיה מקומה של התעשייה הזאת? מי יהיו בעלי-המניות? כלום באמת כה רע הדבר לתושבי קרית-שמונה אם ימצאו להם תעסוקה מחוץ לעיירתם? כלום אין אותה התפתחות נראית ברחבי העולם כולו? וכלום „עיר-חדר-השינה” היא מושג שלילי כל-כך בעת החדשה? הענין הוא רק בכך שתושבי קרית-שמונה צריכים לקבל מן העולם החיצון לא עבודה בלבד אלא גם בידור, פעולות תרבות, ניהול שירותים חיוניים...

העבודה השכירה היא אחת העובדות הכלכליות החדשות-ביחס בחיי הקיבוצים. הם המציאו אותה לא דווקא מפני שבזמנו היה בה הכרח משקי בשבילם אלא מפני שצריך היה להציל את החדשים מרעב ממש. עיירות-הפיתוח הוקמו כדי להבטיח שירותים אזוריים להתישבות, אך עד-מהרה התברר שאין לצפות לשירותים אלה מצד תושביה של קרית-שמונה, למשל. לא היו בהם כלל הסגולות הדרושות להקמת שירותים על הרמה שבה תהיה ההתישבות מוכנה להסתייע בהן. הנה כי כן צריך היה למצוא תעסוקה אחרת לתושבי העיירה החדשה, אחרי הכל, לא הם היו האחראים לחישובים המוטעים. הם לא דרשו שיקחו אותם למקום שלקחום. משום-מה היתה הטעות בהנחה שמרכזים עירוניים תמיד יש בהם סידורים טובים יותר מאשר בישובים כפריים, הנחה שכמובן אינה נכונה במדינת-ישראל, על-כל-פנים לא ביחס לעיירות-הפיתוח, שבדומה לקיבוץ הפריכו כמה וכמה מושגים סוציולוגיים ותיקים ומכובדים.

נוכח הסיכוי שיהיו השכנים החדשים מתעטפים ברעב על מפתן דלתם, ומכיון שלחצה עליהם המדינה שיושיטו עזרה בשעה שהיתה נחוצה ביותר, סיגלו אפוא הקיבוצים את כלכלתם לצרכי העבודה השכירה. כיום הושלם התהליך, פחות או

יותר. ובעצם הרגע ההוא העיירות החדשות, על-כל-פנים — אבותיהן הזריזים והשאפתניים, נותנים קולם בזעקה-שבר, דורשים לשים קץ לתעסוקה מחוץ למקום ותובעים בפה מלא תעשיות בהוך העיירה.

„מה בנוגע לחוסר-העבודה בחורף?“ אני שואלת בקשי-עורף, עם שאני יודעת כי התעקשות זו על פרטים אינה נימוסית ביותר.

דוד הירהר בשאלתי. „המ“, הוא אומר, „המ“. הוא נרכן אחר על הכורסה, מדליק סיגריה. הוא שוהה בטרם יענה.

„אולי כדאי שננסה לנטוע פרדסים“, אומר הוא לבסוף. „אשכוליות מצליחות כאן יפה מאד“.

שתיקה.

„זה יספק עבודה לחדשי החורף, בעונת הגשמים... שיווי-משקל מסוים לתעסוקה הקיצית... וכי מה עוד אנו יכולים לעשות?“

מה עוד יכולים אתם לעשות? אין תשובות שלמות על השאלה. אינטרסים מתנגשים. אולי אין טוב מאיזו פשרה. רק שאנשי-הקיבוצים צריכים להתגבר על רגש-האשמה שלהם, ודבר זה מקשה על קבלת החלטות חותכות. הם מתחמקים מן השאלות, מנסים להתעלם מבעיות...

אבל שם למטה, בעיירה, גברים רבים מתעוררים בבוקר, בדרת הגשם הראשון, ומאזינים בפחד לחורף הקרב לבוא. פירוש הדבר צינה וטחב, שהעשירים מתגברים עליהם בנקל כל-כך ואילו עם העניים הם מתאכזרים כל-כך. אך על הכל הוא מביא עמו מחסור, חולי, וגרוע מכל, שורש כל רע — חוסר-עבודה, או תת-תעסוקה.

בקריית-שמונה אבות-משפחה נחשבים בני-ימול כשהם מצליחים למצוא בחורף פרנסה בשיעור 120 ל"י בחודש. 10 נפשות ויותר צריכות להתפרנס על סכום זה, ובתוכן זקנים וחולים, צעירים ומחוסרי-ישע, והכסף בא מעבודת-דחק, מרימים אבנים מן הארץ, משליכים אותן לתוך סלים, תולשים עשבים שוטים, מגקים מקלטים מסחי וזוהמה שהצטברו בהם משך שנה תמימה...

יש כאלה ששוב אינם מרגישים בחרפה שבעבודה הזאת. המציאו אותה כדי למנוע ממשפחותיהם רעב ממש, בטלה-מאונס ואכילת-קיצבה. הם עושים את מלאכתם בעצלתיים, נוטלים שכרם והולכים הביתה. „תודה לאל, חיים“, יגידו, קולותיהם חלודים. הפנים אטומים, נבובים, אדישים.

יש המתפרנסים מעבודת-דחק זה שנים, לא רק בימי החורף, בעונה המתה, אלא כל ימות השנה... אנשים שהתרגלו לקצב הבטלני שבו היא מתנהלת. המסרבים לקבל עבודות מכניסות יותר, או שהם מוותרים עליהן מהר מפני שאינם מעוניינים כל-כך להשתכר יותר אם הדבר מצריך מאמצים מפרכים, אחרי הכל, באים הם ברובם מארצות שבהן אין אדם אף לדרכו, שבהן החפזון המערבי אינו ידוע. ארצות שבהן אין השעון מושל בחיי האדם והוא נוהג לאטו בכל דבר, אפשר שלא תמיד יניח את כלי-מלאכתו מידו כתום שמונה שעות בדיוק, ולעתים קרובות אולי יישב בסדנתו הרבה יותר מעשר או שתיים-עשרה שעות. אבל יכול הוא להניח

כליו מידין כל-אימת שיתקוף אותו מצב-הרוח, ואז יפזם לו פזמון, יגלגל שיחה עם שכן, או ישכב תחתיו, כאשר תלהט השמש יותר מדי, וימתין לרוח צוננת יותר. קצב, מאמץ, יגיעה — למה?

עובדי-הדחק יודעים גם כי לא כדאי להם לעבוד קשה, ולא עוד אלא שאם יעבדו קשה הרי לא יהיה עוד שכר בכלל משעה שתסתיים העבודה. יש שמנהל-העבודה מסביר בבירור שאם יעבדו יותר מדי יקפחו את מקום-עבודתם בטרם עת. רבים מן הוותיקים שביוצאי ארצות-המזרח אינם חשים כל צורך להשתדל ולהיטיב את מנת-חלקן של משפחותיהם. חינוך? לשם מה? הם עצמם אין להם חינוך כלל. מדוע יהיה לילדיהם? חיים... נושמים... אין טעם לדאוג יותר מדי... האלוהים דואג לכל...

יושבים הם שפופים לצדי הכביש כל-אימת שתעבור, מביטים אחרין בסביל, בלי סקרנות אמיתית... דומה שתמיד הם לוגמים מתוך בקבוקי-תרמוס שבורים, לועסים אוכל מעופש... מהם נשענים על מעדריהם ובוהים נכחם... מהם מניעים אבריהם כעובדים, אטית, מוכנית...

כאשר תדבר אליהם יענו לך ברצון בלי דעת מה תכלית השיחה. אין הם עוינים. רק יגעים, גרשאים חייהם כמעמסה מפני שאינם חושבים אפילו, משלימים עם גורלם מפני שהם מאמינים שאינך יכול לעשות שום דבר שישנה איזה דבר שהוא... הכל גזור מראש, ואין אדם יכול להתיצב כנגד האלהות.

„מובן שאפשר לנסות ולנטוע פרדסים“, אני מהרהרת לי, „אבל בקרית-שמונה ילמדו הבריות לשנוא את המלאכה יותר ויותר“.

אנשי-קיבוץ ותיקים קשה להם להבין עמדה זו. בעיניהם הרי העבודה החקלאית נשארה בגדר אידיאל, אף כי דרך-כלל שוב אינם עוסקים בה — או אולי משום כך. אבל בעיני תושביה של עיירת-הפיתוח זהו מפלט אחרון לאנשים שאינם יכולים למצוא שום מלאכה אחרת... אחדים מהם רואים בה את הצורה המודרנית של עבודת-עבדים. זה טראגי, אבל זוהי עובדה. והמסיבות סייעו ליצור אותה.

„לו רק לא היו קיבוצים מסביב לנו!“ אמר תמול-שלשום אחד העסקנים החדשים שבמקום. „דם מחניקים אותנו“.

מוכן היה בהחלט להסביר את דבריו.

„הם הקימו את העיר, סיפקו לה איזו תעסוקה, וכך שיחררו את המדינה מעול האחריות. לולא היתה עבודה חקלאית בקיבוצים, לולא היתה שם תעשייה זעירה, היה הכרח לעשות משהו בשביל העיר. משהו יסודי“.

הפועל השכיר הוא כיום חלק ממבנה כלכלי, והמשק הקיבוצי אינו יכול להרחיקו בלא שיביא על עצמו סכנת התמוטטות. הנה כך, מה שהיה פעם מעשה של הקרבה, מעשה שצריך היה לעשותו למען הכלל, הפך להיות כורח כלכלי, משהו שלא בנקל יסולק אלא שמצטערים עליו חרף הכרחיותו.

דומה הדבר לנישואים של חשבון שתחילתם בשעה שדומה היה כי יש בהם משום הקלה מיידית של מצוקה ממשית. היה זה פתרון לבעיות מעשיות דוחקות שלא סבלו שום דיחוי. עתה ששוב אין מרגישים בהן במישרים, עתה ששוב אין הן חריפות כל-כך, נעשו היחסים כעין יחסי שיעבוד. שום צד אינו יכול להיחלץ בלא ללקות. נוצרו עובדות נוספות. והדבר שפעם הוחל בו באירצון, בלחץ המסיבות, הוא כיום חלק מן המבנה.

בימים אלה עמד קיבוץ אחד בפני דילמה לאמיתה. צריך היה לגשת מיד לדילול הכותן. אך אי-אפשר היה למצוא פועלים. הכותן הוא גידול עונתי. דרך-כלל סומכים על „העולים החדשים” בעירת-הפיתוח הסמוכה שיסתמו את הפרצות. אבל עם שמתרבה התעסוקה הקבועה, שוב אין למצוא פועלים. בקיץ הדבר קורה לעתים קרובות. במוחו של אחד מבעלי-ההמצאות שבקיבוץ, אחד מאלה שלגביהם צרכים משקיים מבטלים את שאר השיקולים, עלה רעיון. הוא הלך לאחד הכפרים הערביים בסביבה והסדיר משהו עם קבלן ערבי. עכשיו היה הכל בסדר. הכותן ניצל.

הקבלן עמד בדיבורו. הוא בא והביא אתו את פועליו. הם התחילו לעבוד בשדות. ולגדל חרדתם גילו חברי הקיבוץ שהיו אלה ילדים קטנים בני שמונה, תשע, עשר, לכל היותר...

קמה זעקה. עבודת-פעוטות. ניצול... כל הסיסמות השכחות-למחצה מן העבר הסוציאליסטי שבו לחיים ולבשו משמעות חדשה. כל העקרונות הקדושים הועמדו בסכנה. ואולי יותר מכך — הכבוד-העצמי של חברה זו, שראשיתה כעילית אידיאליסטית ועתה דעתה נתונה לצרכים כלכליים לפחות באותה מידה שהיא נתונה לצרכים רוחניים. חדר-האוכל שוב נעשה שדה-מערכה רעיוני. אי-אפשר היה להתעלם מן המחאה. רב מדי הוא שהיה מוטל בכף.

הלכו להם אפוא הילדים הערבים.

אבל עדיין צריך היה לדלל את הכותן.

בחינת אמצעי אחרון של יאוש סגר הקיבוץ את בית-הספר כולו לשבועיים ימים. עכשיו היו ילדיו שלו. בני שמונה, תשע, עשר לכל היותר. עושים את המלאכה.

שוב היתה מהומה בקיבוץ, וקשישי החברים הניעו ראשיהם ספקנית. „איזה פתרון... ילדינו-אנו... וכי כך עושים דברים? לאן כל זה מוליך?”

איש-הקיבוץ שסיפר לי את המעשה הזה כולו חש בצד המבדה שבו, אך הוא יודע גם ששאלה יסודית מוטלת כאן על כף-המאזניים:

„התוצאה תהיה שבשנה הבאה לא נשתול כותן... יהיה עלינו להפסיק את עיבוד השדות... וכי מה אנו יכולים לעשות?”

במי פוגש האיש החדש בארץ כשהוא נתקל בחברת-הוותיקים הזאת המהוללת של ישראל? במי מן האנשים הטוענים לזכות לקבוע את גורלה של הארץ, המאמינים כי תרבותם שלהם היא שצריכה לשלוט, שכלפיי-חוץ הם גטולי ספקות כמעט?

בקרית-שמונה נתקלים קודם-כל בלא-יוצ'לחים העושים נסיון אחד אחרון למצוא להם אחיזה. שנוא עליהם המקום, שנדמה להם כי גלו אליו מפוח המסיבות. הם מביטים מגבוה על שכניהם, מפני שגם הללו נמצאים כאן לא מפני שרצו לגור בעיר חדשה ולבנותה אלא מפני שאילצום לבוא הנה. בעלי-המקצוע מתוך החדשים-בארץ משתבצים בדרך-כלל במקום אחר, קרוב יותר למרכזה של הארץ. הנה כך נפגשות שתי הקבוצות החשות עצמן תלושות-ממעמדן, עקורות ודחיות מבחינה חברתית. הוותיק מוצא לעצמו פחות צידוק לעובדה שלא הצליח במקום אחר. ובכן, כדי שיוכל לחיות בכפיפה אחת עם עצמו, עם רגש הכשל והנחיתות המכרסם בו, נחוץ לו משהו שבו יסתכל מגבוה, ומי מתאים לכך יותר מן החדש-בארץ, הנבוכד ואובד-העצות בעולם החדש הזה? ולמי יכול הוא לספר באיך מכלים-דבר על גדולת עברו אם לא לאיש הזה, שעדיין רק מעט הוא יודע על ישראל, על "ישראל הראשונה"?

"אני יודע שהייתי יכול לקבל עבודה במקום אחר", סח לי צבר כבן שלושים-ומשהו. "גם בחוץ. אבל זהרזוה..." הוא פסק מדיבורו, תמה אם להמשיך. "בעצם זה לא רע להיות מכונאי אצל הרשות לפיתוח החולה. הרע הוא שלא הייתי מוכן לעזוב ולעמוד בפני תחרות בחוץ... כמה שנים כאן, ואחרי זה כבר לא מעיזים להתמודד... אני יודע שזאת שטות... אבל זהרזוה... תמיד אני מדבר על זה שעוד מעט אעבור מכאן, אבל אני נשאר עוד ועוד, וככל שאני נשאר כאן — יותר אני שונא את המקום..."

מעטות המשפחות האשכנזיות המתגוררות בקרית-שמונה מרצונן. אולי זה שורש הרעה, לכל המוטב משמש המקום קרש-קפיצה לעסקנים שאפתנים מבני כל העדות.

הרי, למשל, המורה בבית-הספר היסודי, בן קרוב לשלושים, שהיה רוצה לצאת ולגור בעיר גדולה או לפחות בקירבתה, כדי להמשיך בלימודים, והוא אומר: "בעצם אשמה אשתי... היא בסדר גמור, את יודעת... אשה ואם נפלאה... אבל זהר זהה... המשפחה והחברים שלי... לא היו מוכנים לקבל אותה לעולם. היא באה בעליית-נוער ובילתה את שנות נעוריה בקיבוץ. לא היתה לה השכלה מסודרת. את יודעת איך זה... ועכשיו כבר אינה יכולה למלא את החסר".

אי-כזה נעשתה קרית-שמונה מין מפלט לחלשים ולבישי-מזל, לאותם שניטל מהם בטחונם-העצמי ומפני שהם כאן, מפני שאינם מעיזים או אינם יכולים לעזוב, הם שונאים את העיירה ואת שכניהם בתוכה ועוטים כמעיל חוצפה ושחצנות. מבעד לקרעים שבמעיל הם מציצים בזהירות, נפחדים, בעולם שסביבם, רק שלא להיעשות "כמותם", כמו החדשים, רק לשמור על פליטת גאוה ויוקרה...

בראשונה לא היה הדבר ביש כל-כך. החדשים-בארץ, הם עצמם אובדי-דרך ואומללים ומגששים באפלה, מוכנים היו לשאת עיניהם אל הוותיקים האלה, העתק קלוש של אב-הטיפוס הישראלי. הניחו להם לנהל את העיר, והם נהנו מזה. אך לאחר-מכן חל שינוי בדברים. מנהיגים מקומיים החלו להופיע, ובהרבה שטחים נטלו את הרסן לידיהם. כיון שפך נותר לאזרחים האשכנזים רק להחזיק תנויות

ולעשות כסף. במובן הזה האחרון היו אחדים שהצליחו יפה מאד; אך דבר זה לא העלה ארוכה לפציעיהם ולא העניק להם את הכבוד־העצמי שהיה דרוש להם. בקיבוצים שוב פוגש תושב קרית־שמונה ביסודות השוליים של חברת־הוותיקים. החבר הנמצא במשק שנים, או עשרות שנים, ועובד לצדו של „עולה חדש“, דרך־כלל אינו משלים עם מקומו בסידור־העבודה ובסולם החברתי של קיבוצו. לעתים קרובות הוא מסתכל בקבאה באנשים שאותם הוא מכנה, בהעמדת־פנים של בוז המכסה אך במעט על איבתו, בשם „ג'ובניקים“, חברי־הקיבוץ הממלאים קבע את תפקידי ההנהלה בקיבוץ כגון מזכיר־פנים־וחוץ, גזבר וכו', העובדים בעיר כפקידי־ממשלה בכירים עם־רכב־צמוד, או מקבלים עמדות של הנהגה בתנועה. נראה אפוא כי הפועל השכיר מסמל בעיני חברי־הקיבוץ הממוצע את הכשלון מפני שהוא עצמו לא הגביה יותר לטפס בסולם החברתי של חברתו (סולם שאין להכחיש את קיומו כיום). הפועל השכיר הוא מזכרת חיה לכך שהנך נטול־מעמד בחברה שנוזלותה מחריפה עוד יותר את ההשפלה שבדבר, מקום שזוהי הקללה הקשה ביותר למשכיל־למחצה, לזעיר־בורגני, השולט כמדומה בזירת החיים הישראליים בכל מקום.

כיון שהוא חש עצמו נחות לעומת ה„ג'ובניקים“, יוצא חברי־הקיבוץ הממוצע לחור אחר משהו נמוך ממנו שיביט אליו מלמטה למעלה. מי מתאים לכך יותר מעובד־הדחק שאין לו אפילו בטחון בחייו, שאינו יכול לעמוד בגאון נוכח העולם החיצון כשהוא מעמיד פנים לפחיתות שהוא חלוץ ועובד עבודה גופנית מתוך בחירה? גם בעיני הצמרת הקיבוצית משמש הפועל היומי הבא מקרית־שמונה ודומותיה סמל של כשלון, ואם גם מסוג אחר. הוא מזכיר למנהיגי הקיבוץ את העובדה שהקיבוץ סטה מדרכו רצופת העקרונות ושחברת־העילית הקיבוצית, הסגורה הרמטית, מתפוררת והולכת. גם אם לא ידו בכך, יש בהם חשד שהפועל השכיר משמיע את זילצול פשיטת־הרגל של האידיאולוגיה הקיבוצית.

מובן, אפשר היה לנסות ולנסח מחדש, אך קודם־לכן צריך היה להודות בפני כל כי יש צורך בכך. כיום גדול ההבדל בין ה„ג'ובניק“ לחברי־הקיבוץ הפשוט, גם במובן זה שהראשון יודע את המתרחש וחברו אינו יודע. ה„ג'ובניק“ מנהל את ענייני המשק, ולעתים קרובות גם את ענייני התנועה. הקיבוץ היחיד שוב איננו חוליה בשרשרת, ומכל־מקום אין הוא כך אוטומטית. פעם היה יחסו של כל קיבוץ לזולתו דומה ליחס שבין חברי־קיבוץ אחד לזולתו. היתה תלות הדדית, שהתבטאה בקיומו של ארגון־הגג שהופך כגורם מכריע. כיום כל קיבוץ הוא אי בפני עצמו. שעה שחברי־קיבוץ נפגשים יש בהם אולי הרגשה שהם חבורה אחת, שהם נבדלים מאזרחים אחרים, שהם נמצאים בהתגוננות בגלל צורת־החיים השונה שלהם, אך דומה כי אין בהם אותה הרגשה של שיתוף־גורל כבימים־עברו. במובן ידוע השתנו פני הדברים עד כדי כך שנראה כאילו ההתקפות על הקיבוץ הן המלט המלפד ביותר את חברי הקיבוצים. כמו כן שוב אין זה נכון שחברי־הקיבוץ מגן בראש־ראשונה על „מסגרת־החיים המיוחדת במינה“ אשר לו, אבל חייב הוא להוכיח

שעדיין היא „מיוחדת במינה“ ושעדיין חבריו נאמנים לשוויון ולצדק החברתי בתוכו ומחוצה לו. רוב הציבור שוב אינם מערערים על האידיאל כשלעצמו. מתפעלים ממנו ומציגים אותו לראוה יותר מתמיד. משום שדומה כי סכנה ואיום נגד פניו. למעשה הקיבוץ כיום דומה לכפר פורח בכל מקום שהוא בעולם, על-כלי-פנים כלפי-חוץ. בגבולותיו פנימה הוא צודק ונאמן לשוויון במידה רחבה יותר מן הנהוג במקום אחר, אך שוב אין הוא בותן דעתו על העולם החיצון. על החברה במלוא הקפה. משהחל הקיבוץ להכריז שהוא „נמצא במצור“ התיק עצמו מן החברה שנוצר לשרתה, ומעתה הריהו קיים בניגוד לה, או — גרוע מזה — בשוליה, ניסוי חברתי מעניין ששוב איננו תנועה חברתית דינאמית הנושאת באחריות רחבה. „הקיבוץ נעשה מין בית-נכות, משהו שמראים אותו לתיירים אבל שוב אינו נחשב בר-ביצוע“, אמר לי איש-קיבוץ אחד. „האם אתם עצמכם סבורים שהוא בר-ביצוע, בצורה בה הגו אותו והנהיגוהו בשעתו?“ רוצה הייתי לשאול. אבל אין מטרדים אנשי-קיבוץ בשאלות, נוהרים שלא לפגוע. אין אדם רוצה לראותם בצרתם... הריאליסטים שבתנועה הקיבוצית, הקשוחים הפוטרים במשיכת-כתף את אנשי-האתמול החביבים, אותם עוברי-בטל שאינן-להם-תקנה, מודים כי העבודה השכירה נעשתה תופעה של קבע. הם טוענים כי אין עוד מעמד-פועלים במובן הקלאסי, כי ההתפתחות הטכנית הפכה אותו לנחלת העבר. העבודה השכירה, הם אומרים, היא חלק מן המבנה הכלכלי של הקיבוץ. אין לעקרה. אין להחזיר את השעון אחורנית. בלעדיה היה הבנין כולו מתמוטט, ומה היה קורה אז? אולי מלכתחילה צריך היה לסרב ולא להכניס עבודה שכירה, אך דבר זה שוב אינו שייך לענין כלל. בעיני הילד בן-הקיבוץ הפועל השכיר אינו סמל לכשלון אף לא להצלחה אלא סתם תופעה חברתית, השכבה הנמוכה ביותר באוכלוסייה. ממש כמו שבנו של ה„ג'ובניק“ מקבל את זכויות-היתר של אביו בצורה טבעית יותר ממנו עצמו, בלי שום רגש חבוי של אשמה או בושה, והוא עשוי להכריז כי „אבא יש לו מכונית. הוא כלי-כך חשוב...“, כך גם מגדיר הוא את הפועל השכיר כ„עובד“ האמיתי. אמר ילד קטן בכפר-בלום: „אבא, מדוע אנו חוגגים את יום-הפועלים? אנחנו חברים. לא?“ ובני-דראש כלפי הפועלים היומיים: „האם זה לא החג שלהם?“ אמר עוד ילד בקיבוץ אחר בגליל העליון: „אבא, מה-פתאום אתה חופר חפירות? זאת לא העבודה של הפועלים? הרי אתה חבר...“

בתחילה, כאשר עקבתי אחרי החיכוכים בין ראשי המוסדות בקרית-שמונה, סבורה הייתי שאין כאן אלא שאלה של איבה אישית, אולי של קצת דעות-קדומות, מוסדות על ההבדלים בתרבות ובחינוך, במנהג ובמסורת. עכשיו שוב אינני בטוחה כלי-כך.

אם תפרח העיר ותשגשג, אומרים אחדים מן הממולחים שבאבות-העיר, הרי הקיבוץ צים, או לפחות העסקנים הכלכליים שלהם, אפשר שיראו בהתפתחות מעין זו איום

על גידולם ויציבותם המשקית שלהם. הם בנו את העיר — לא חשוב למה — ומשוממה מדומים הם שהיא „שייכת” להם, כמו שהיו הכפרים שייכים לאדונים הפיאודליים בימי הביניים, ועליה להוסיף ולספק ידיים עובדות עכשיו, בשעה שהן נחוצות ביותר. יש אנשים בעיר המתלחשים שראש־עיר חזק אינו לרצון כלל לתנועה הקיבוצית. הוא עשוי להילחם בעד קרית־שמונה, לחזק אותה מבחינה משקית, לעשותה עצמאית באמת. המועצה האזורית, אף שהיא מקפידה להדגיש שהיא משרתת את ההתישבות ושקרית־שמונה חפשית לנפשה, מחוץ לגדר דאגתה של המועצה האזורית, בכל־זאת לא נמנעה מלהשמיע את קולה כשהגיע הריב בין ראש־העיר למזכיר מועצת־הפועלים, חבר־הקיבוץ, לשיאו. והיו אנשים בעיר ששאלו את עצמם אם אנשי־הקיבוצים תמכו במי שתמכו מן הסיבה הנכונה ואם נלחמו במי שנלחמו מן הסיבה הנכונה...

„הקיבוצאים החוצה!” זאת היא סיסמה שצצה בצורה מפתיעה מאד באחד הימים. מישהו ניסה לארגן הפגנה נגד מזכיר מועצת־הפועלים, שהוא חבר כפר־גלעדי. זאת היתה אמרת־הכנף העיקרית. גשם שוטף מנע את ההתלקחות לאמיתה. כמו כן מעטים היו האנשים הרציניים שרצו בהפגנה בעלת צביון עדתי. למרבה הגיוון, הרי האיש שעמד מאחריה, אף שהוא עצמו יליד צפון־אפריקה, נמנה דרך־כלל עם אויביו של ראש־העיר יליד־מארוקו, שעליו החליט פתאום להגן בצורה מרעישת כל־כך...

במובן ידוע אפשר שבית־הספר התיכון יש לו איזה חלק בתסיסה בעיירה, ואם גם בעקפים. שום מתיחות אינה מורגשת בכיתות הילדים מתערבים יחדיו. אין שום התגבשות ברורה של קבוצות עדתיות, ואין גם אפילו התגדרות של „כל־עוף־למינהו”, אבל מכינים את הילדים האלה למשרות שבהן מחזיקים אנשים שלא בנקל יוותרו על ה„כיסאות” שלהם. מובן, עדיין לא הגענו לשלב הקריטי. הוא יבוא כשהבוגרים הראשונים, מצוידיים בתעודות־בגרות, יחזרו מן הצבא, ידרשו את מקומותיהם וירצו להיעשות מנהיגים.

הם שונים מהוריהם אך שונים גם מן הצברים, אף הללו שהם צברים מבחינה טכנית, כלומר שלידתם וגידולם במדינת־ישראל. השפעתה של ישראל, של „ישראל הראשונה”, מועטה בבית־הספר, ובקרית־שמונה בכללותה היא מצטמצמת בדברי ספרות, במידה שקוראים אותם, בנאומי ראדיו ובעתונים. אין שום מגע בלתי־אמצעי בקנה־מידה רחב, שכן הקיבוצים נשארים מבוצרים בעמדותיהם, משקיפים לכל המוטב, אך מרוחקים וכפי הנראה אדישים...

כל זה בא על גיבושו בעיית הקיום המשותף של בתי־ספר מקבילים. אנשים כגון דוד י. מוכנים להודות כאן בצורך בשינויים. ורק שהתרופות שלהם נראות לכמה מתושבי קרית־שמונה רעות לא־פחות מן החלאים עצמם. דוד מטעים, למשל, כי בקיבוצים שמסביב לקרית־שמונה יש 25—20 ילדים מפגרים ומופרעים. כיום שולחים אותם לבתי־ספר בערים הגדולות. אילו הועמד בית־הספר המקומי על רמה נאותה, אולי בעזרתה הפעילה של התנועה הקיבוצית שהיתה מקצה לכך כוח־אדם,

היה זה מועיל לילדים האלה יותר מהרחקתם מהוריהם ומן הסביבה שבה הם רגילים. אחרים מציעים להאחיד את ההכשרה המקצועית בקיבוצים ובעיר. אין הם אומרים זאת במפורש כליכך, אבל הרעיון שלהם הוא שהילדים הפחות „אינטלקטואליים“, אלה היעודים למלאכות, יוכלו בהחלט ללמוד בבית-הספר התיכון בקרית-שמונה. נראה כי תמורת זאת ירצו הקיבוצים לקבל את ה„שמנת“ לבית-הספר שלהם, רק כדי לספק את הפלפל הדרוש, את הדחיפה וההמרץ ללמוד, הנמצאים ביתר-קלות בעיר...

אך אפשר שעברה השעה. אולי היה זה אפשרי לפני הקמתו של בית-הספר התיכון בקרית-שמונה. לא עכשיו. קודם-כל, עדיין קיים היחס המעורפל מצד התנועה הקיבוצית לתעודת-הבגרות. רבים טוענים כי ילדיהם אין צורך להעבירם בשיטה זו של סיר-לחץ, הם יכולים ללמוד בלי שידרבנום לקראת הבחינות, לקנות דעת בלי הצורך המפורש לקבל איזה נייר בתמורה. דבר זה, כמובן, בדומה לדברים אחרים כה רבים בחברה הנזילה שלנו (שהקיבוץ הוא חלק בלתי-נפרד ממנה, אם יאבה ואם ימאן), שוב אינו ברור כליכך. המון בני-אדם מכירים בכך שהמרחקים הצטמצמו, שהעיוור של שטחים כפריים מתקדם במהירות גוברת והולכת. הם טוענים כי תיעושה של החקלאות הוא בלתי-נמנע. העובד הגופני, אליל תנועת-העבודה הציונית, לדעתם הוא זר למציאות שלנו ומועיל לא יותר ממחרשת-העץ, שאחדים מן הפלאחים הזקנים עדיין משתמשים בה במדינת-ישראל. כמה לחיצות בכמה כפתורים, ותם כל העמל הזה גם שוב לא יהיה בו טעם. אבל התמורות האלו מצריכות תבונת-כפיים, הכשרה ו„גיירות“.

כיום ההכנה לבהירות-הבגרות היא עובדה מופרת-למחצה בקיבוץ. קבוצה של נערים עזי-החלטה — או בניהם של הורים עזי-החלטה — מקבלים הדרכה מיוחדת כדי לעמד בבחינות. זאת אחת השאלות השנויות במחלוקת בתנועה. ההכרעה ברורה, אך עדיין אפשר שיעבור זמן-מה עד שתופר העובדה כבלתי-נמנעת ...

עירוב התלמידים מקרית-שמונה ומן הקיבוצים יהיה קשה גם מסיבות אחרות. בקיבוץ כמעט כל ילד מקבל אפשרות להמשיך בלימודים, אם ירצה. העצלים וקהי-השכל יושבים על אותם ספסלים עם העירנים והממולחים, ולא כך דינם של בני התושבים החדשים בקרית-שמונה, אף כי לעתים החנוונים קונים לילוייהם מקום בכיתה ה„אקדמית“, בלי שים לב לכשרונותיהם.

יש לי תלמידים התופסים בשניה אחת מה שאני מסביר, אמר לי מורה לפיזיקה באחד הקיבוצים הוותיקים. „אבל הם מוכרחים לשבת ולחכות עד שהאטיים, אלה שאינם יכולים או אינם רוצים ללמוד, יעכלו את החומר פחות או יותר ... באמת, איזה ביזבז“ ...

בשעה שיהיו הקיבוצים מוכנים למזג את בית-הספר התיכון שלהם עם זה של העיר, שוב אולי לא תהיה שום תגובה מצד העיר. אף כי כיום תושבי קרית-שמונה סבורים שבית-הספר בכפר-בלום משתדל יותר מדי לגייס תלמידים. רבים אומרים:

מאוחר מדי. לפני שנים־מספר, שעה שלא היה כל בית־ספר אחר, היה הכל יכול להיות אחרת.

„את הוכחת שניתן ללמד, בבית־הספר שלך“, מודה לפני אחד הישירים ביותר באנשי־הקיבוץ. הוא שוכח שאך לא מכבר, תוך כדי שיחה שקטה על מרפסת ביתי, ניצת פתאום, בלי שום סיבה הגיונית: „לכל הרוחות, הרי את באת לקרית־שמונה מתוך סגוביזם“...

הנקל היה להשיב לו מנה אחת אפיים. הוא עצמו היה לא מכבר פקיד ממשלתי בכיר, עמירכב־צמוד. אבל איש־הקיבוץ כיום נוח להיפגע. קל מאד להעליבו. הוא עצמו בחר בעמדת הגנה מתמדת. הוא מסרב לחזור ולהגדיר את „ערכיו“ לאור השינויים.

„גאולת הקרקע היתה פעם אמרת־כנף יפה“, אמר משהו באחד הוויכוחים התכופים הללו, „אבל מדוע לא לשנותה עכשיו? לומר במקום זה: גאולת האדם?“ זה לא יהיה „ערך“ חדש, רק פירוש מחודש לאידיאולוגיה ישנה. הדבר אולי לא יצריך ניפוץ־פסילים ורק יבטיח משך־חיים חדש — מבחינה רוחנית — לקיבוצים הללו המבוססים, המוצקים והשאננים שבסביבת קרית־שמונה. אך אלה הם חלומות־בהקיץ, הירהורי־לב. יהיה זה מוגזם לדרוש מן האנשים האלה שיתחילו שוב מאלף, שיזרו לרוח זכויות־יתר שהושגו בדי־עמל ויעמידו בסכנה את בטחונם הפנימי והחיצוני, שנקנה במאמצים קשים, כדי לגשת למלאכה חדשה, ותהיה חיונית ככל אשר תהיה... .

ד״ר ק. הוא רופא־הבהמות המקומי, היושב כבר שנים בקרית־שמונה. באמריקה התחנך והתחתן אבל בווינה נולד, והוא נוח לבריות כל זמן שאין הדברים אמורים בפרות. הוא כאן האזרח מס. 1. האשכנזי היחיד כמעט המעוניין בישוב הזה. משתתף פעיל בכל הוועדות, עומד בראש ועד ההורים המרכזי, מטפל במילגות ובשאר עניינים ציבוריים. הוא גם יסד את סניף ה„רוטארי קלאב“ במקום, נקודת־ליכוד לנכבדי העיירה, לסקידים הגבוהים במוסדות ולעילית החנונית. אשתו ילידת אמריקה, מומחית לכלכלת־בית. לפני הולדת התינוק השלישי שלה לימדה בארגון־אמהות עובדות. חבל שהיתה מוכרחה להפסיק, מפני שעכשיו אין כל עבודה קהילתית נעשית שם. כמעט הכל נעשה באפיקים מוסדיים, ואין יודעים מה מתרחש ב„רחוב“ של קרית־שמונה. הפעולות הן רק בשביל אנשי־שלוֹמנו, ואת אנשי „עמך“ מניחים לנפשם.

אף־על־פי־כן לא נואשה מרים לגמרי. ילדתה הבכירה לומדת בבית־ספר עממי שתהיה־היא קיבל מטבח משלו. את האוכל שוב אין מספקים מן המרכז. סבורה היתה מרים כי הגיעה השעה ללמד לילדים את שימושי המים בטרם יישבו לאכול את ארוחת־הצהריים. היא רצתה שהמורות תדגמנה מה נאה הוא ליטול ידיים ולאכול יפה. המנהל היה מוכן לשתף פעולה, אבל המורות סירבו. לשם מה? מה זה מועיל, בכלל? אנו יכולות לנצל את הזמן בצורה טובה יותר... לתקן מחברות, למשל...

הנה כך יורדת מרים בכל יום בצהריים במורד ההר. מנסה להרכיץ בעצמה את כללי ההגיגינה היסודיים בתלמידים הקטנים. היא גם מארגנת את הסניף המקומי של „אילנשיל“ ומשתתפת בטיול דו־השבועי לטבריה, כשלוקחים לשם את הילדים החולים לטיפול. ממילא דומה כי הכל נמצא למטה בטבריה. אפילו לשכת־הגיוס נמצאת שם. ופירוש הדבר הוא שתלמידינו מאבדים יום שלם כדי להגיע לשם ולחזור. שלא לדבר על דמי־הנסיעה. 2 ל"י בסך־הכל.

מובן, גרוע הוא יותר לאנשים הזקוקים לאישפוז. בלידות תקינות אפשר לטפל במרכז־הבריאות, אבל אפילו ניתוח קל־שבקלים אין לבצע בקרית־שמונה. מוכרחים להוביל בני־אדם לצפת, מהלך כשעה במכונית, או לפוריה, מאחרי טבריה, מהלך הרבה יותר משעה־וחצי באמבולנס. צפת יש לה רק בית־חולים קטן, ואף כי רוב החולים שם הם מסביבות קרית־שמונה אין היא יכולה למלא את הצרכים. הברירה היחידה היא אפוא פוריה. במקרים של הכשת־נחש פירוש הדבר, למעשה, שאתה אבוד. נסיוב אין במקום. הטיפול, כדי שיביא תועלת, צריך לבוא בתוך שעה אחת. בתוך השאר פירוש הדבר הוא גם שאין בני־אדם יכולים לבקר קרובים חולים.

„אי אפשר לבזבז שכר־עבודה של יום“, אומרת אמו של אחד מתלמידי. „ומה־גם שהתחבורה היא כמו שהיא“ ...

תנועת האוטובוסים פוסקת בשעה ארבע. יש אוטובוס אחד, קצת יותר מאוחר, לקיבוצים בסביבה. מסיע את אלה שבאים מחיפה או מתל־אביב. אבל זה הכל. פרט לכך יש ממש עוצר. הנה כך אין אמהות יכולות לראות את פעוטיהן שהוכנסו לבית־חולים. גם ילדים אינם יכולים לנסוע ולבקר את הוריהם.

•

יום אחד התעוררתי בבוקר כשעדיין היה כמעט חשיכה בחוץ. לפני שש. קול חד ונוקב פלח את שנת.

„הרופא לומר לא עובד קשה“, אמר הקול, ואחרי־כן, טוב. מונוטונית. „הרופא לומר לא עובד קשה“.

רגע היתה דומיה. שוב שקעתי בשינה. עוד שעה לפחות.

אבל קול אחר ענה. זאת הפעם נעדרים ההגאים הגרוניים שאליהם הורגלתי. תחת זאת הניגון הוא אידיש אף כי המלים עבריות.

„לא אמרתי יללה, יללה, אמרתי רק להגדיל את המרחקים. שיהיה לשרשים מקום להתפשט“ ...

נעימת־הדיבור חסרת־תקוה.

„אבל הרופא לומר“, נשמע הקול השני, מיבב, גרוני, מנצח משל כאילו היתה זו טענה אחרונה, ניצחת, „לא עובד קשה“.

שוב שתיקה.

ואחר הקול הזקן, סדוק עתה, נקלה בתוקפנותו.

„בכלל, מי אתה? אתה אף פעם לא לעבוד. מה אתה יודע על לעבוד?“

המשגיח לא ענה.

עכשיו קמתי. אין טעם לשוב ולשכב. על המרפסת בחוץ היה קריר. ערפל דק אך דביק היה פרוש סביב. ההרים כאן הם, אך אינם אלא צללית רפה. הקווים מטושטשים. העמק עצמו מואר באורה העז של השמש.

„היום אין גשם“, אמר עוד קול מתוך קבוצת פועלי-הדחק שפסקו מחפירת הבורות לשתילים. יושבים על הארץ, אוכלים לחם וזיתים, לועסים בכבדות, הזקנים חסרי-שניים, צעיר אחר, חולני-למראה, מצומק, דל־בשר כרבים כל־כך מן היהודים הפרסיים, רק יושב לו בלי־נוע. עיניו נתונות בפת־לחמו. פיו קו דק של מיאוס. או של שויון־נפש?

„גשם זה דווקא טוב“, אומר אחר, בגיל־העמידה, כפוף, עיניים חדות בצנים שחומים, עטורי־זקן.

„כשבילנו לא טוב“, משיב חברו. „יש גשם. אין עבודה.“

„אבל אם אין גשם, גם אין עבודה“, אמר חברו. „זה טוב בשביל השדות“...

„יש גשם, אין עבודה“, נשמע המענה כהד.

באחד הימים האלה, ברחוב, כלומר במרכז המסחרי, נתקלתי במכר ותיק, מכפר־בלום.

„ובכן“, הוא אומר, העברית שלו עודנה „אנגלו־סקסית“ לאחר שנים רבות בקיבוץ.

„ובכן, איך החיים?“

„לא רע“, אמרתי. „העניינים זזים.“

„איך בית־הספר?“

„תודה על שאתה שואל“, אמרתי, „עד עכשיו לא התעניינת ביותר.“

הוא מגחך, נבוך מעט. „מה את רוצה לומר?“

„גור“, אמרתי, „בשים לב לעובדה שאתה מורה — האם לא היית לפחות סקרן לראות

איך אנו מסתדרים? האם לא חשבת שתוכל לפחות לעשות איזו ז'סטה של שכן?

בזמן הראשון היינו זקוקים דווקא לקצת עזרה ורצון טוב...“

הוא מביט בי. מזעיף. ניכר שאינו ידע מה לומר. אני יודעת שהוא בעל השכלה

שלמעלה מן הרגיל, בא הנה לאחר שויתר על קריירה מזהירה.

„אני יודע“, אומר הוא לבסוף, כבדתנית. „אין לי הרבה מה להסביר. האם תאמיני

לי שידי מלאות עבודה בטיפול בפינתי שלי? מוזר לשמוע, אני יודע. אבל ההוראה,

וכל השאר... יותר מזה אינני יכול להספיק“...

אינני עונה. „פינתי שלי“ — איזה הסבר! האם לא התברר לנו כבר כי אין „פינות“

כאלו בעולם של ימינו. אולי גם לא היו מעולם, כדבריו של אותו ג'ון דון, שכנראה

ידע מה הוא סח. „שום איש איננו אי שלם למו־עצמו / ... אל גא תשאל למי צילצל

הפעמון, / לך הוא מצלצל“...

עליזה לבנברג : יומן קרית־שמונה (ג)

„פשוט סירבתי“, אמר מיכאל. בן שבע־עשרה. נולד והתחנך בקיבוץ. באותו נוסח של חן קליל האפייני לאנשים שנולדו באחווה ומעודם לא ידעו יום של דאגה. קולו, השקט בדרך־כלל, היה חד ונפעם: קולני מעט יותר מדי בחדר השלי, הנראה שאנן כמעט באור־המנורה המעומעם, הטוזה איזה דגם מרטיט על שטיחו (אריגת־יד), על מדפיו הטעונים ספרים, על כתליו מעוטרי התמונות.

„אני לא הייתי מוכן. לא אני“, המשיך מיכאל לאחר שתיקה קלה. „אני פשוט אמרתי, לא ברור ומפורש. גם השפעתי על החבריה שלא לקבל את הרעיון המזהיר הזה...“ שוב השתתק, הביט בנו היישר בעיניו הירוקת־הבהירות, שהריסים הארוכים והמתקמרים שיוו להן מראה נשיי כמעט.

„מה את חושבת שהייתי יכול לעשות? זאת לא עבודה בשבילנו... להוביל את העובדים היומיים מקרית־שמונה לעבודה... לעמוד ככה, ידיים בפיסים, בלי לעשות שום דבר...“

דומיה היתה בחדר. מחוץ, מבעד לחלון הפתוח לרווחה, באה איושת האילנות, משל כאילו היה שוט עובר אט וחרש על צמרותיהם, קול רוחש ועם זאת רוגע. ומנגינה נישאה ובאה פנימה, מן ה„שיר על הארץ“ של מאלר, זפה וצלולה, ממרחקים. היה סביבנו כמין הלך־רוח של קיץ גווע. אינו הרגשה שכבר היו הדברים מעולם. אבל מיכאל השבית את הקסם, הכניס את ההוה. ואת דחיפותו.

לבסוף אמר מישוה, כמו על־גמט להמשיך בשיחה ולא דווקא מפני שבאמת רצונו לדעת: „ובכן, מי עשה את העבודה לבסוף, מיכאל?“

מציצה הייתי בעצלתיים לכאן ולכאן. אביו של מיכאל, צהבהב, גבה־קומה, כפוף מעט, שרוי בנוח עד מאד, ישב על הספה, מלטף את הבולדוג הענק שלו. עכשיו פסק מליטופיו והביט בבנו בכוונה מרובה. בחשש? לא ידעתי אל־נכון, אך על פני אמו היה פחד מובהק, ציפיה דרוכה לתשובתו.

כשבאה התשובה היתה לא־איכפתית עד כדי חציפות כמעט. „אני מה־איכפת לי אני“. מושך בכתפיו, ומוסיף: „אולי הפקק...“ בין כה וכה אין לו מה לעשות... אפילו שמח ודאי שהיה בו צורך... בבת־צחוק לגלגנית, בשפתיים משורבבות דרך־בוו, ששיוו לו מראה של יוהרה כמעט.

ניחשו היה נכון, כמובן. הפקק דומה כי נוצר למיני עבודות שכאלו. גם אין הוא מתנגד, בעצם. אפשר נהנה מן ההרגשה שיש לו שררה על הפועלים העמלים על אדמתו. אבל אתה, מיכאל, יפה עשית שסירבת. אין זה עסק בשבילך, לשחק תפקיד של מנהל־עבודה אצל אנשי קרית־שמונה, העושים בלי חמדה את מלאכת יומם כדי לקבל את משפרתם וחוזרים אחרי־כן אל דירותיהם הצפופות, יחד עם משפחותיהם המגודלות, מנסים להתפרנס משכרם הזעום.

אילו קיבלת עליך אותו תפקיד, מה היית עונה להם אילו באו אליך, ובראשם משה

ואהרן שלהם, כשהם מפגיעים: „שלח את עמי״ או אז עומד היית פנים אל פנים מול הבעיה היסודית של חברתך שלך, מול הספק המכרסם שמא אין כל תשובה בפיך למצוקות היום הזה. כלום אמת נכון הדבר שאין הם צריכים אלא ליטוש את „עגל-הזהב שלהם״ שם בעיירה, על דלותה ועל שאונה וזוהמתה, על-מנת לבוא ולדור עמכם כשווים עם שווים!

רות, אמו של מיכאל, הביאה את הקפה. עז וריחני. היטבנו את לבנו. כפיות-תה נקשו בחרטינה השבירה, המעוטרת ציורי-יד, של הספלים. שוקולד שוייצני משופח. אגוזים. ותפוחים, מיטב תגובת הגליל. שוב שתיקה. זאת הפעם חברותית. רוח התנשבה ובאה ואיושת האילנות גברה. עמה בא גם ניחוחם הסתווי הערב של הפרחים, אשר את שיפעתם ראינו על השיחים בגן של מארחינו; השיחים הכורעים תחת עומס פריחתם.

השיחה נתגלגלה מענין לענין. שוחחנו על אנשים ועל דברים. ספרים. פוליטיקה. אך בלי להתכוון לשכנע או ללבן בעיות. רק נוגעים בנושא זה ואחר. אמנות השיחה דומה שנשמתמרה באיים כפריים אלה של תרבות עירונית, אדיבה. אולי מפני שהם פטורים מדאגה חיצונית. היו הדברים שונים מאד מן השיחה הבוטה, החושפנית המתנהלת בין הוותיקים בעיר, כמו גם מחליפות דברי-הנימוסים שאותן מעדיפים בעלי-המשרות מבין התושבים המזרחיים.

•

בדרך שובנו. כשאנו אצים לאורך הכבישים השוממים כמעט אותה שעה של לפנות ערב, דיברנו על המדרשה החקלאית האזורית החדשה שתוקם בקרית-שמונה. גם על כך שוחחנו כמו בעצלותיים. מצב-הרוח שסביבנו היה מקהה את העוקצים. מבעד לאילנות משני עברי הכביש ראינו את הקמה נעה ברוח הקלה, נרפנת אל הגבעות החומות-הפהות, באין שיח ודשא להצהיל את מורדותיהן הקמוטים, המעורטלים. נושנות מאד היו למראָה, כמעט כנשים הזקנות, הפמושות שאני פוגשת לפעמים בקרית-שמונה. עמוקות-קמט, סומות, קדמוניות.

„איפה יקימו אותה. דני״? שאלתי, מופתעת מעט מן הרעיון כולו, עתה שהחילותי להרהר בו. אחרי הכל הרי הילדים בקרית-שמונה וחצור, אלה אשר למענם נועדת המדרשה, אינם ששים במיוחד על החקלאות. בשבילם אין זו אלא העבודה הפחות מכניסה שהוריהם אנוסים לקבלה מפני שלא למדו מקצוע ומשלח-יד. הרי זו כמעט בבחינת קיצבה. ודאי אין זו עבודה שיבחר בה אדם הגר בעיירת-פיתוח. הילדים האלה אינם מעלים בדעתם שהחקלאות היא דבר שראוי ללמדו ולהעדיפו. ראש-העיר הנוכחי, שעד לא-מכבר היה מנהל-בית-הספר המצליח ביותר בעיירה, אומר לי כי דבר זה מוכח ובדוק. תחת לחץ רשויות החינוך המרכזיות ניסה להכניס קצת הכשרה חקלאית קדם-מקצועית. היה זה כשלון.

„קודם חשבו שצריך להקים אותה מחוץ לעיר... על-יד הלבנות-הבשן... אחרי הכל, דרוש שטח גדול...״

„המ...“ אומרת אשתו של דני, שחיתה בקיבוץ בסביבה הזאת שנים אחדות. „עושה רושם מוזר... האם זה לא יותר מדי קרוב לגבול?“
דני מאשר בנהימה, כשהוא מנסה לסטות מפני מכונית־משא כבדה ועמוסה המספסת בקוצר־נשימה במעלה הגבעה. אחר הוא אומר: „רצו להסיע לשם את הילדים באוטובוס... אבל עכשיו חושבים על קרית־שמונה... יש איזה סכום־כסף מחוץ־לארץ...“

אני מביטה מן החלון ולפתע אני רואה את ההרים ניצתים באדם קרניה של השמש השוקעת. אחר יורד אט־אט צעיף דק, אפור־כחלחל, על הפסגות. מעט־מעט ולבלי השיב הוא עוטה את הנוף. דומה כאילו רק שניות אחדות עברו וכבר העולם שרוי בחשיכה, ורק הפוכבים וחרמש־ירח דק מאירים אותו קמעה.
„האם ישלחו לשם גם את הילדים שלהם?“ אני שואלת.
דני צוחק. הוא צבר צעיר שלא מפבר עזב את הקיבוץ. הוא מכיר את בעיותיו. ואת ארחותיו.

„את מצחיקה אותי היום... ודאי שלא. הם אפילו לא העמידו פנים כאשר דנו בענין כולו. רק אמרו שזה יכול להיות דבר טוב...“
בשעתו היה זה מופרך בעיני. אך עתה, כשהתפרצותו של מיכאל עזדה רעננה בזכרוני, היתה לכך משמעות טראגית כמעט. האנשים בירושלים ובתל־אביב, כשהם מעלים על הנייר את תכניותיהם ומעבדים הצעות למפעלים, האם הם טורחים פעם לבדוק אם החלומות שהם רואים בהקיץ מתאימים למציאות? כלום באמת סבורים הם שאפשר לספק את כוח־האדם הנחוץ כל־כך בחקלאות על־ידי פתיחת בית־ספר? חוץ מזה, לעתיד־לבוא אולי יהיה ביקוש, אך ברגע זה אין. עתה־זה שמענו שהאבטלה גוברת מפני שאין די עבודה בקיבוצים.

אילו הניחו את הבחירה לתלמידינו ודאי שלא היו מעלים בדעתם ללכת למדרשה חקלאית. הם רוצים להתרחק מעבודה יומית, מעבודה על הקרקע, ששכרה מועט וכנגד זאת היא מכאיבה את הגב. מלבד זאת גם תהיה בהם הרגשה שידם על התחונה, רזה הדבר החשוב יותר מכל. עם כל מה שלימדנו אותם במדינת־ישראל, אין ספק שלא נטענו בהם את הרגשת הצורך בהמשכיות. „כמעט כל המורים בבית־הספר היסודי מביטים על הורינו מגבוה“, אמר דוד, אחד מתלמידינו המצוינים, כאשר שוחחנו יום אחד אצלי בבית על בית־הספר, המורים וההורים. „נכון שהם אינם מתאימים... ובכל־זאת...“ קולו נמוג. לא העזתי להמשיך בשיחה.
יגאל, נער בעל כושר־ביטוי ושבויו לבלי־תקוה לכוחו של ההגיון, מביע את הדברים בנוסח בוטה יותר.

„ההורים שלנו שייכים לחברה גוועת — המורים שלנו הם החברה של היום ומחר“, במלים אלו פתח את הרצאתו על „הורים ומורים“ בכיתה. היה זה מסויד כמעט לשמוע גזר־דין זה מפיו של בן־ט״ו. הסתכלתי בפרצופים המוסכים אליו, מעוניינים.

מהורהרים, אחדים מהם מפיקים פיזור־דעת. אף אחד מהם לא גילה סימן של מחאה. גם בוויכוח שהתפתח אחרי־כן לא נשמעה שום התנגדות. על הרבה מהנחותיו של יגאל נמתחה בקורת, לא על זאת. התיחסו אליה כאל מושפל־ראשון, העובדה האחת הברורה והבדוקה בעולם של „אפשר ו„אולי“.

הילדים האלה, שפניהם לעתיד, השאפתנים מחמת אי־הבטחון שבתוכם, שמנויי־וגמור עמהם להקריב את העבר למען הווה, תמחה אני אם יהיו רחמנים יותר בדונם את תמולה של חברת הוותיקים, אם תנסה זו לדכאם. „שלגיי־אשתקד“ אינם חשובים הרבה בעיניהם. הם לומדים את התקופה היא מפני שזהו אמצעי למטרה. אין כאן שום רגשות. לא שהם נוקשים, הילדים הללו, ומן המעט שבידיהם מוכנים הם לתת בעין יפה. כאשר ביקש בית־החינוך־לעיוורים תמיכת־כסף הביאו אלה בנפש חפצה למדי את אגורותיהם, שרובן שכר עבודה קשה בחופשת־הקיץ. וכשביקשה קרן־הצעצועים של „ג'רוסלם פוסט“ תרומות, גם אז היו מוכנים לאסוף ולתת. מתן צדקה הוא כמעט ממידותיהם. אפילו העניים המתפרנסים ממנה בעצמם — כך הם טוענים — חייבים להפריש את מעשרם. יש ותראה ילדה רכה־בשנים, לבושה סחבות, גוררת רשתיות כבדות בעברה על פני קבצן המשתופף בסאת הדרך, שאינו מתחנן כלל למתת־יד. היא נעצרת. מניחה את סליה וזורקת מטבע לפף השחומה, הזקנה, הקולטתה באצבעות גרומות. אף מלה לא תוחלף ביניהם. היא לא תשתהה. הוא לא יאמר תודה.

אך דבר זה אין פירושו שאתה נותן את עצמך לאיזה דבר שהוא. אולי עדיין לא ייתכן לכך פירוש כזה. אי־אפשר לדרוש מאדם לתת אם קיבל רק מעט. אם כה ואם כה, לא בנקל יירשמו ילדינו כאן למדרשה החקלאית, ואני שואלת את עצמי אם לא היה זה זול יותר לעשות איזו עבודת־מחקר בטרם יגשו להגשמת המפעל. ודאי, האנשים במשרדים שבמרכזי הארץ יש להם נימוקים דיהוותר בשרווליהם. „הגליל הוא איזור חקלאי בעיקרו“, יגידו, משל כאילו היה דבר זה כשלעצמו הוכחה מספקת. „צריך להכשיר דור של ממשיכים“. זה משכנע, לפחות את האומרים כך. אבל ברגע זה הבריות בקרית־שמונה ובסביבה רואים רק שאין עבודה בחקלאות, שבחורף הפועלים בטלים ממעש. ומזכיר־ההסתדרות מונע קיבוץ אחד פה וקיבוץ אחד שם מלהוסיף על האבטלה על־ידי שהוא מעכב הלוואות גרולות ומתנה אותן בביטול הפיטורים. ידוע לי לפחות מקרה אחד שבו היה סכום של 40,000 ל"י הגמול על אי־פיטוריהם של שכירי־יום בעונה המתה של החורף.

•

בינתיים לא רק פיטורים בודדים הם שמדאיגים את העיירה. בבוקר הרחובות מלאים בני־אדם שעתותיהם בידיהם. יושבים על ספסלים כשהשמש מאירה, ממעטים שיחה, אך לוטשים אליך עיניים של איבה. ברור, משהו מרחף באוויר. עד־מהרה מתברר לי במה הענין. שביחה עומדת לפרוץ בכפר־גלעד. הסיבה? וכי אינך

יודעת? עכשיו יש לנו מזכיר-הסתדרות „גייטרלי“, והללו שוב לא יוכלו לעשות כעולה על רוחם...

קשה להאמין, אבל כך הדבר. כפר-גלעדי, מעוז התנועה הקיבוצית בימים-עברו, הרשה ל„משקיסטים“ הקטנים שלו, למזכירות או לאיזה ממלא-תפקיד, שלא לשלם את ההטבות הסוציאליות. ויש עוד שאלה מרגיזה המתעוררת בקיבוצים כה רבים. העובדים הללו נבערים כל-כך עד שאינם יודעים לעתים מה מגיע להם. לפיכך אין זה גורא כל-כך אם תשלם להם שכר עבודה חקלאית כשהם עושים עבודות בנייה מקצועיות או מקצועיות-למחצה. בעד עבודה כזאת מקבלים אנשים בדרום 50 ל"י ליום? טוב, שינסו...

מכלל-מקום, ההסתדרות — או, ביתר דיוק, המזכיר הצעיר המתיחס לדברים ברצינות — מתכוונים להכריז שביתה אם לא ישולמו הפיגורים. הנה כי כן העיר כמרקחה. הרי זה משהו חדש. עכשיו יראו להם ל„הללו“... ויש גם לקח להרעיל במצב הזה. עד כה לא תפסו יוצאי ארצות-המזרח כי במאוחד יכולים הם לבגוף „אותם“, אם יהיה צורך בדבר. זכור לי מה שסח לי חבר אחד, לא מן החדשים בארץ. הוא הגיע לכפר-גלעדי ומצא כמה אנשים יושבים ככה-ובכה, בלי עיסוק מיוחד. „מה קרה?“ שאל. „הו, אנו מחכים לפועלים“, היתה התשובה, כמעט בלי מחשבה. „האוטובוסים איחרו“. ישבו להם אפוא המשגיחים ומנהלי-העבודה וחיכו.

מזרז הדבר, אבל כאשר הודח ראש-העיר הקודם מתפקידו היו הרוב סבורים כי אנשי-המשק של הקיבוצים, שהתנגדו לו, הם שניצחו. עתה שוב אין בטחון בדבר. אחרי הכל, יחד אתו הסתלק מזכיר-ההסתדרות, איש כפר גלעדי, שניהל את המערכה בעיירה. המועצה האזורית נשארה מאחרי הקלעים, בהצהירה בפומבי, באורח הפגנתי כלשהו, שהעיירה היא „מחרץ לתחום“ בשבילה. גם היחסים בין ראש-המועצה-האזורית למזכיר-ההסתדרות לא היו לבביים במיוחד. אבל משעה שהיו אינטרסים משותפים מוטלים בכף גשפחו חילוקי-הדעות האלה חיש-מהר והמועצה העלתה בגלוי את דרישותיה. הנה כי כן, בסופו של דבר הורחקו גם ראש-העיר וגם מזכיר-ההסתדרות.

אין פלא אפוא שלא היתה עד עכשיו שביתה בכפר-גלעדי. וכי למה זה יקדיח האיש את תבשילו בביתו שלו? אבל גם לא מפתיע הוא שהסיסמה „הביתה, איש-הקיבוץ“ עלתה וניסרה פתאום. לאמיתו של דבר לא נגד הקיבוצים הושמעה. ברור היה שאין הכוונה לעובדים המקצועיים שהם חברי-קיבוצים ואשר יש רבים מהם בשירותים. גם לא היתה זו סיסמה בעלת משמעות אֶתנית. לטוב-המזל היתה מכוונת רק נגד אינטרסים של חזקה.

אָף-על־פי־כן יש צורך דוחק בעבודה סוציאלית, שתוכל גם להמציא אפשרות לארגן נשים בקנה-מידה רחב. בכיתה ו' שלנו, למשל, שבה הילדות בנות שש־עשרה, הבעיות מחרסות עד מאד.

„האם נוכל לבוא לשיחה?“, שאלה אחת הנערות, ביישנית מעט.

„אבל הרי תמיד אתם באים, ביום-ראשון“, אמרתי בתמיהה.

שתיקה. מרים הסמיקה. הציצה בחברתה.

השניה, נערה מרוקאית יפה, שחורת-שער, עיניה שקדים, פתחה פיה לבסוף:

„זאת אומרת, הפעם בלי הבחורים...“

כאשר הסכמתי, שאלו אם תוכלנה גם כמה מן האחרות להצטרף. אמרתי שאינני מתנגדת, אבל הופתעתי משהופיעו כל בנות הכיתה פרט לאחת. הנחתי להן לגשש את דרכן, והן דיברו על כל מיני דברים. בית-הספר, ההורים. אחר פנתה אלי אסתר, נערה פרסית:

„ובכן, מה שמטריד אותנו... את יודעת שהאמהות שלנו לא עוזרות הרבה... האם

מותר לנו להתחבר עם בחורים מבוגרים יותר מאתנו?“

„הכרנו אותם כשעבדנו בקיבוץ“, הוסיפה עוד אחת, כמסבירה. „הם נחמדים. אבל

האם זה מותר?“

מעט מאד הן יודעות על יחסי-חברה בין המינים, ובהכרח. אמה של מרים, בת השש-עשרה, היא בת עשרים-ותשע, ובתה אינה נותנת בה אמון כלל. היא הפכירה ב-14 ילדים, שרק שמונה מהם חיים. „אבא הוא בשבילי אמא ואבא ביחד“, היא אומרת, בחוסר-הפניות האכזרי של עולי-ימים. „אמא נמצאת חצי הזמן בבית-חולים... לא איכפת לה מה אני עושה...“

„את צריכה להבין, מרים“, אומרת אסתר, „היא התחתנה כשהיתה בת שתים-עשרה. גם אמא שלי כך. כשהיתה בגילנו היו לה כבר שלושה ילדים. מה היא יכולה להגיד לנו? בין כה וכה לא היינו שומעות, לא?“

אני משאירה קצת מן השאלות ל„אחות“, שאותה השגנו סוף-סוף, לאחר לחץ רב ותזכרות מתמידות. היא צברית צעירה, נשואה למהנדס מקומי, דומה כאילו היא באמת האדם הנכון במקום הנכון. תקיפה, עניינית, אך עם זאת חמימה וידידותית.

•

יש שאלות אחרות שעליהן קשה יותר להשיב. צפות גם צרות משפחתיות. אמא ואבא של ז'אנט חיים על מענק ממשד-הסעד. „כל היום הם רבים“, היא אומרת, באותה נעימה שבה היא עונה על שאלות בכיתה. מפוכחת, יבשה כמעט. „לא איכפת לי. אני רגילה. אבל לוסייל, אחותי הצעירה, היא משתגעת מזה...“

שתיים-עשרה נפשות בחדר אחד וחצי. ועם סבתא אחת זקנה, בעלת-מום, וההורים גם הם זקנים וידועי-חולי. אולי בני גיל-העמידה על-פי מושגים אירופיים, אבל בעיני יהודי מזרחי זהו גיל של זיקנה, מפני שרובם סחוטים וחולים בטרם-עת. חיי הפגרות שלהם מתחילים בעודם צעירים מאד. הם עושים כל מיני מלאכות בטרם יגיעו לגיל גן-הילדים. הנשים כשהן מגיעות לגיל עשרים יש להן לעתים קרובות אותו סבר בן-בלי-גיל של צעירות שנשברו מחמת לידות מרובות מדי ויגיעות מרובות מדי ושמוחות מועטות מדי. רק אחדות מהן רוצות בילדים כה

רבים, אבל „הוא לא מרשה לי לעשות שום דבר נגד זה. הוא דתי“, תאמרה. גם יש שהן נחפזות לחזור בהן. „אנו יהודים מאמינים, אחרי הכל“. אבל פחד יש בעיניהן ולפרקים מרדות.

זוכרת אני את יונה, האחות הציבורית. הייתי מתפעלת ממנה, מאמונתה העיוורת בסבון ומים כמרפא לכל החלאים. הייתי פוגשת בה ברחוב, תיקה תחת זרועה, שאננה למראַה כאותם שיש להם שליחות שהם מאמינים בה. יש לה בעל ושני ילדים בבית, אבל עבודתה חשובה היתה בעיניה יותר מסתם משכורת נוספת במשפחה. היא היתה מספרת לי שהדברים משתפרים והולכים. פעם אחת, שעה שעמדנו בצומת־הדרכים, בעוד הרוח הגלילית הקרה מנשבת בכל עוז, שמענו שנפל איזה חפץ כבד. הסתובבתי וראיתי ילדה קטנה, בת לא יותר מחמש, עומדת יחפה ועיניה פעורות־לרווחה מפתח והרוח מבררת את שולי שמלתה. היא הביטה בנו ואחר־כך במכסה של פח־הזבל שבמרחק־מה, שודאי הוא שהקים את הרעש כשהתגלגל מעט במורד. אחר, כאשר דימינו לשכוח אותה, ראיתה נוברת באשפה, מערמת כל מיני דברים שאין בהם חפץ לצד אחד ומן הצד השני היתה תלולית קטנה של לחם מעופש, שמישהו נגס ממנו, תפוח רקוב, עגבניה שודאי נקלעה לשם בטעות...

יונה עקבה אחר מבטי. „אין מה לעשות“, אמרה, „רק ללמד פיקוח על הילודה. אבל זה דורש זמן. הם אינם יכולים להשתמש באמצעי־מניעה. הידיעות שלהם אינן מספיקות...“

היה זה לפני כחודש ימים. אבל תמול־שלושום, כשנכנסתי אחר־הצהריים לביתה בתקוה לגמוע מן הקפה התורכי הטוב שלה, במעונה המבהיק, המסודר, מצאתיה שרויה במצב־רוח אחר לגמרי. „אין שום תקווה“, אמרה, וכתפיה השמוטות העידו בה יותר מדבריה.

„יונה“, אמרתי, מופתעת, „מה קרה? לא הילדים, מה?“
 „לא, לא“, מיהרה לומר והזדקפה. „לא, הם בסדר גמור. אבל...“ אז זכרה את הנימוס הטוב. „תשתי קפה?“ שאלה.
 „ודאי“, אמרתי. „ושיהיה חם ועז“.

היא חייכה והחלה להתעסק במטבח, כשהיא מדברת אלי משם. הואיל ולא היתה שום מחיצה בין הטרקלין למטבח, לא היה שום קושי בדבר.
 „ובכן, אל תצחקי“, אמרה. „אני יודעת שלא הייתי צריכה להתרגש מזה. אבל...“
 „דברי, אני שומעת“, אמרתי. לאחר שהדלקנו סיגריות והתישבנו לשתות את הקפה.

„קרה משהו הבוקר“, אמרה יונה, תפוסת־הירהורים כלשהו. דרך־כלל היא זריזה בדיבור ואיננה כבדת־החלטה.

„אשה אחת באה לי למרפאה“, אמרה. „בת 35, לפי הכרטיסיה. הריקן ששה־עשר...“

„את בטוחה?“ אמרתי, נרעשת בעל־כרחי.

„בהחלט. הכל רשום. היא גם חולה, וחלשה. אבל הרופאים אינם מוכנים להמליץ על הפלה...”

היא קמה להביא מאפרה. מתוך פיזור־נפש הרימה איזה צעצוע שוודאי השאיר אחד הילדים, הפשירה את השטיח. חזרה והתישבה.
 „לא זה היה העיקר”, המשיכה. „מה שהיא אמרה לי”
 היתה שתיקה קלה. יונה מיעכה את הסיגריה שלה. היססה, אחר, נחפזת כדרכה, המשיכה בנשימה אחת.

„את יודעת מה שהיא אמרה לי? אתם, אתם, היא צעקה, אתם עם כל הכללים והעצות שלכם... מה אתם עושים? אתם חושבים שאתם עוזרים לנו? אתם רק משאירים את כולם בחיים. במארוקו לפחות היו אחדים מהם מתים. כאן הם כולם מתרוצצים לנו תחת הרגליים...”

„זה היה פשוט מין יום שכוה”, המשיכה. „דבר גרר דבר. האשה הבאה הביאה את תינוקה בורעותיה. העשירי שלה. הוא נראה מצומק ומורעב כל־כך...” היא משכה בכתפיה כמו מתוך בוז לעצמה. „בדרך־כלל כבר לא איכפת לי. מתרגלים. אבל...”

חיפית. היא הורידה את התריסים, והרוח החלה להרעיש בהם. שוב משכה בכתפיה והתישבה.

„התינוק היה זקוק לתוספת־מוזן. ברור היה כי השד אינו מספיק. כך אמרתי לה. שאלתי אותה מדוע היא מיניקה בכלל. אז היא אמרה שאיננה רוצה למהר כל־כך להרות שוב. אי־אפשר להאשים אותך, מה? אז אמרתי שהיא צריכה להוסיף לפחות משהו לתזונה”.

לאחר שתיקה קלה המשיכה.

„היא התרגזה. אמרה שאם ימות הרי יהיה זה לטובת כולם, לטובתך, לטובתה...”
 „טיפת־חלב” היא מוסד טוב מאד, הירהרתי לי בדרכי הביתה, אך אין הוא פותר את כל הבעיה. הנשים הללו באמת אין להן מסגרת של ממש, אין להן מקום שאליו תוכלנה ללכת ולבקש עצה. הנערות האלו בפיתה שלי, אולי תוכל האחות להדריך ולעזור להן. אבל מה־רבות הן אלו שאינן הולכות לבית־הספר ואין להם כלל מי שידריך אותן!

ישראל הוותיקה אינה מתרגשת מכל זה יותר מדי. קצת משום שאינה יודעת. יש אנשים שמקבלים את כל ההחלטות, והאחרים מניחים לדברים שיתגלגלו למסלולם. היעילות היא הסיסמה כיום. חוץ מזה הרי בגליל אתה מרוחק כל־כך מן המרכז. השליט המקומי משתכר מן התוקף שבידו. אחרי הכל, גם הוא מוצא דרך־כלל מעיירה קטנה והוא לא נולד לשלוט. הנה כך אולי לא היתה זו סתם פליטת־פה חסרת־משמעות כאשר נאם ראש המועצה האזורית בפני קהל נאספים בכפר־הנשיא ובמעמדו של ראש־הממשלה פתח חגיגת ואמר: „כבוד ראש־המועצה ה”

עליזה לבנברג : יומן קרית שמונה (ד)

היינו רכוננים על מעקה הגשר המוליך מן הכביש לבית־הספר התיכון. שני ילדים התנדנדו על לוח העץ הרופס שהונח על הברץ האדמדם. שבגללו אי־אפשר היה לעבור את הרצועה שבין המדרכה לגשר. סביבנו המו קולות רבים. נערות מתהלכות אנה ואנה, שלובות־זרוע. מצחקקות, מתלחשות, מפטפטות. נערים קוראים זה אל זה. מתעסקים באופניים. מתחבקים. נדחפים. זורקים מפעם לפעם מבט גנוב אל נערה זאת או אחרת.

„ובכן, איך היה הטויל, עמי?”

היתה זו שאלה אנכית. כלאחר־פה. בעיקר כדי לעורר את הנער הרוה, השחרחר מחלומות־בהקיץ. ואכן, הוא ניתר ופנה אלינו. מבטו פגש במבטי. אחר התרפטו זוויות פיו במין בת־צחוק, שנשתקפה גם מעיניו החומות, הגדולות.

„הר”, אמר, קולו הנערי צרוד, „הו, זה היה שקט כל־כך... את יודעת, כל־כך שקט...” ואחר, משהבחין בסבר־פני התמה, המזעיף: „זאת־אומרת, בתל־אביב, אצל הבחור ההוא בבית...”

עשרים מתלמידינו היו בירושלים שבוע קודם־לכן, לשם פגישה עם רעיית הנשיא. יחד עם עוד נערים מישובים חדשים שוחחו על ספרה של רבקה גובר בדבר חייה ועבודתה בכפר חדש. כסבורה הייתי תחילה שיספר לי על הבירה, על יתר הנערים, על האנשים שפגש שם.

„רק בן אחד, וההורים שלו... הם לבדם בבית”. עמי המשיך. היתה נימה של ערגה בקולו, של בעגועים כמעט. „זה היה שונה כל־כך מכל מה שאני מכיר...”

„בלי תיגוקות מיללים”, אמר נער אחר, שקרב לגשת אלינו. פליאה היתה בקולו. „תארי לעצמך, בלי צווחות... יש לו חדר גדול רק בשבילו... הבחור שאצלו התארחתי... הספרים... אמא שלו יודעת יותר ממנו...”

מירה, גבוהה דקת־גו, תלת־יה השחורים, הארוכים מתבדרים ברוח הקרירה, אמרה פתאום: „היה ממש ערב נפלא... הלכנו לקולנוע... את יודעת, היא מתלבשת בפשטות... בלי תכשיטים... במכונת של אבא שלה... כשאני באתי לחדר שלי...” השתתקה, על פניה — חיוך. זוכר.

„וכשבאתי לחדר שלי, את יודעת מה מצאתי? על השולחן על־יד המיטה שלי טבלת שוקולד...” כעטורת־נצחון היתה.

הנה כך התרשמו תלמידינו מן הביקור אצל הנערים בנייהמזל של צפון תל־אביב, תלמידי התיכון החדש. שהוא מוסד בעל מסורת של חינוך אזרחי ואחריות חברתית. כך התרשמו הנערים הגדלים בתוך מחסור, רעש וחוסר־בטחון. בבתים שבהם רק לעתים רחוקות תימצא פינה שקטה לשבת, לקרוא או לעבוד.

„האם“, אמרה גילה, נשענת על מירה, עיניה הירוקות קרועות לרווחה, במבטא סלאבי מפורש: „אמא שלה, תארי לעצמך, היא ידעה הכל על קרית־שמונה.“
 „טיפשונת“, אמר נער אחד, „היא פשוט קוראת עתון כל יום“.

בעצם רק יד המקרה היתה בדבר, בפגישה הזאת, בין ילדי החברה המבוססת ביותר של ישראל לבין ילדיה המקופחים ביותר.

מספרת הייתי בבית ידידים בתל־אביב על עבודתי בקרית־שמונה. על בעיותיהם של החדשים. על הקשיים בדרכם של תלמידיו, המתכוננים לבחינות־בגרות בתנאים חמורים ביותר. היתה התעניינות. היו שאלות. פתאום הפטיר אחד המסובים, מורה אמריקאי: „האם תהיי מוכנה לספר לתלמידים שלנו על בית־הספר שלך? על הבעיות שלהם, על חייהם... על עירות־הפיתוח החדשות?“

הענין כולו כמעט נשכח מלבי כאשר צילצל הטלפון כעבור ימים אחדים. „מדברים מתיכון חדש“, נשמע קולו של נער. „כאן המזכיר של מועצת־התלמידים... האם היית יכולה להרצות בכנס החדשי של החמישיות שלנו? יהיו איזה שלש־מאות בערך...“

ובכן, ביום־חורף אחד גשום השקפתי על הרבה פנים צעירים, מהם סקרניים ומהם אדישים. תמחה הייתי איך לספר את סיפורה של „ישראל השניה“ לילדיה אלה של ה„ראשונה“. אולי, היררהתי, קל יהיה לעורר אותם יותר מאשר את הוריהם. הרי הם לא סבלו שום הפליה, הם אינם יודעים עוני ומחסור. אחרי הכל, הלא לעתים קרובות מהפכות באות בזמתם של בעלי־אמצעים הנלחמים למען חסרי־כל?

מכל־מקום, מאזינים טובים היו הנערים האלה. סיפרתי על בית־הספר החדש, הנאבק על דרכו תוך כדי מחסור בספרים וכמעט בלי שום ציוד מדעי, רחוק ממרכזי הארץ, בעיירה שמניחים לה לפתח את חייה החברתיים כמעט בלי שום עזרה מצד ישראל הוותיקה.

כשסיימתי היתה שתיקה רגע. אחר ניסרו הרבה קולות צעירים. לא היה מחסור בשאלות.

בצורות שונות ניסחו אותן. היו שדיברו בהיסוס, מתאמצים להבין את הילדים האחרים הללו, את חייהם ואת בעיותיהם. אחרים, הניכי „תנועות“, התבטאו בשטף. אך כולם ביקשו לדעת פחות או יותר אותו דבר: „מה אנו יכולים לעשות?“
 מה אתם יכולים לעשות?

לפעמים אולי די לשאול שאלה, גם בלי למצוא תשובה מידית. בני־נוער אינם מסתפקים בכך. הם רוצים בוודאות. הם רוצים בפעולה. הם רוצים להאמין כי יש בידם לשנות את העולם, לבנותו בהתאם לחזונם שלהם.

„הייתי רוצה לקבל כתובת של נערה אחת“, אמרה נערה גבוהה וצהובת־שער, שהילוכה בלא מאמץ ובאותה דרך־חירות שהיא, כמדומה, זכותם של אלה שאין חייהם יודעים אימתם של מחסור ועוני.

„אני חושבת שקודם־כל צריך להיפגש באופן אישי. אחד־אחד. לא בקבוצות. לא בארגונים. אני... והחברה השניה...”

הרי זו אחת מן התשובות, הירהרתי בצאתי. אולי לא היחידה, בוודאי לא השלמה, אבל כדאי לבסות.

„לולא היתה קרית־שמונה רחוקה כל־כך”, אמרה טוני האלר, המנהלת של תיכון־חדש. רוב תלמידיה הם ילדיהם של אנשים שהשתתפו בהקמת המדינה ועכשיו הם עומדים בראשה, בשטחי־חיים שונים. בוגרי המוסד מצויים בכל מקום, בקיבוצים, בתפקידים גבוהים בצבא ובמנגנון. כולם, כמדומה, נושאים עמם לפחית כמה מאמונותיה של המנהלת.

החדר שבו ישבנו היה רחבי־ידיים, מרוהט כהלכה. תמונות נאות וספרים הרבה. זכרתי אז את ראשיתו של בית־הספר, בבנין העלוב, השקוע למחצה בחולות של רחוב הירקון של הימים ההם, את החדרים הקטנים, עתה יושבים היינו בבנין החדש, המודרני, המשופע במעבדות ובספריות. האם היא זוכרת — הירהרתי — והאם יעזור הזיכרון לבית־ספרנו החדש, המתלבט? כה רבים הדברים הדרושים לנו — מגעים עם העולם החיצון, הרגשה שאין אנו שרויים באי גידח, עוזבים לנפשנו. התעניינותם של טוני ותלמידיה בקרית־שמונה ובבית־ספרה כלום חטופה תהיה, סקרנות סתם? פרשה בודדת, הנשכחת עד־מהרה בשטף חיי־היומיום? לא פיקפתי הרבה שניתן לגשר על המרחקים, במישורים שונים. לא ארכה העת וביקשוני לחזור על ההרצאה לפני הכיתות הגבוהות יותר. השאלה „מה אנו יכולים לעשות?” לא נשארה קריאה בת־רגע הנשכחת חיש. היא ביטאה דאגת־אמת. אולי גם איזה צורך פנימי. אולי ביטאה צורך באיזו פעולה שעדיין יש לה משמעות. שעדיין לא התרוקנה מתוכן.

„האם תוכלו לארח שנים מן הנערים שלנו ללילה אחד?” שאלתי כעבור שבועית אחדים. „הם צריכים לבוא לכאן בשביל איזה ענין של קרן־היסוד”.

„ודאי... שנים? אנו יכולים לקבל כל מספר שהוא. זאת לא בעיה...”

הנה כך אך טבעי היה זה לחזור ולפנות אליהם בבקשה לארח עשרים מתלמידינו שנסעו לירושלים עם רותי, המורה־לספרות שלהם. כשהגיעו, עייפים ונרגשים, מצאו שרוב התלמידים של התיכון החדש מחכים להם כבר. רותי, צעירה ופעלתנית מאד, היא כבר חברה לא חדשה בקיבוץ מעין־ברוך, אם לילדה בת שלש. צברית תל־אביבית במלוא מובן המלה. מצוינת במידה של תקיפות שהיא פרי חינוך תנועתי רב־שנים ופרי שנים של הוראה בקרית־שמונה. היא נפטרה מהם מהר.

„אלי, אתה לך־לך עם הבחור הזה שם”, ואל המארח, העומד לו דרוך־ציפיה ועם זאת נבוך: „אתה, איפה אתה גר?”

וכשבאה התשובה:

„טוב. אוטו מספר חמש, לא?”

ובפנותה אל הנער בן קרית־שמונה, שעתה סברו מוכרך מעט והוא נפחד כלשהו משבא הרגע להיפרד מן החבורה:

„אתה שרק תעז לאחר... בשמונה. בדיוק!“
 הכל עבר במישרים, כמעט מהר מדי. פרט לזה שיהודית — נערה שחרחרת, עירנית ונוטה לעמוד על שלה — רצתה לחכות לחברתה־לעט, שאותה לא ראתה מעולם.

„את מבינה“, משכתני הצדה ואמרה, „את מבינה, אנו כותבות זו לזו שני מכתבים בשבוע... כל אחת מאתנו יודעת הכל על חברתה“. חיוך של סוד. „אינך מבינה? אני פשוט מתה לפגוש אותה...“
 ולאחר שתיקה, וסומק בלחייה:

„אני מבקשת ממך, המורה, בבקשה, אני מתביישת... לכי ותשאלי אם אף אחת מהן אינה נקראת טובה...“

ואולם לא היתה שם שום טובה. באמצע כל העיסוקים האלה הופיע אמציה, המזכיר של מועצת־התלמידים, „סתם לראות שהכל מתנהל כמו שצריך“. בעין קפדנית סקר את סיעות התלמידים והעיף מבט זועם בנער אחד שהודה כי „התאחר קצת“. וטובה עדיין לא נראתה.

מאוכזבת נשאה יהודית את רגליה, זורקת מבט־תחנונים אחרון לאחוריה. „שלום, שלום. ועכשיו לזוו, אתן שתיכין“, נשמע קולה של רותי, ידידותי אך נחרץ, „ולשתדל שלא תהיינה צרות מחר... אנו לא נחכה...“
 אז התרוקן החדר ולפתע היתה בו שלווה גדולה.
 „ריבונ־של־עולם“, אמרה רותי, „כמה שפחדתי!“
 „פחדת? ממה?“

„על המדרגות“, אמרה. „בדיוק פה בבית, היו מושכים לי בשרוול... נדבקים אלי... הו, בבקשה/ אמרו, בבקשה ממך, אל תעזבי אותנו... אל תלכי. אני אלך לכל מקום שתלכי... לא עם זרים, בבקשה...“
 היא גיחכה.

„טוב, זה עבר... אני בטוחה שהכל יהיה בסדר. ובירושלים הם היו נחמדים“. גאווה היתה בקולה. „הם היו באמת בסדר. בעצם לא הייתי בטוחה. לא הכינותי אותם. מן המקומות האחרים היו ילדים שלמדו את שלהם בעל־פה. לא שלנו. אני פשוט הנחתי לדברים שיסתדרו מעצמם... הם לא התביישו בכלל... טוב, אף פעם אי־אפשר לדעת...“
 הטלפון צילצל.

„מדברת טוני האלר“, נשמע קול נמרץ, בחיתוך־דיבור גרמני מובהק. „הכל בסדר? אף אחד לא נשאר?“
 בתוך כך צילצלו בדלת. נכנסו שתי נערות, במכנסיים ובאפודות, קצרות־נשימה מעט, שערן מבודר מן הרוח.
 „נורית איננה?“ הטיחה האחת.

„היא לא היתה בתוך הקבוצה“, הסברנו. מדעתנו כי זאת החברה־לעט של נורית. „ויהודית?“ שאלה השניה.

„היא יצאה עם נערה אחרת“, הסברנו.
 „הו, לא אמרו לי בדיוק את השעה... אני כל־כך מצטערת... אבל — לא נוכל
 למצוא אותה באיזה מקום?“ כמפצירה.
 אחד מחברי, הוא עצמו מבוגרי תיכון־חדש, ריחם עליה.
 „ננסה לברר בשבילך“, אמר והסתער על חוגת הטלפון. חייג וחייג — אך לשוא.
 „טוב, מה לעשות“, אמרה הנערה כמשלימה עם גורלה. „אפגש אתה כשאבוא עם
 המשלחת“.

„בוודאי“, אמרנו. „ואז נדאג לכך שתתארחי אצל יהודית“.
 שבעה נערים ונערות מבית־הספר התיכון החדש יבואו לקרית־שמונה לשלושה
 ימים. הם נבחרו מפני שנמצאו פעילים ביותר ב„מיבצע הספר“ של המוסד, שבו
 נאספו כמה אלפי ספרים. קצתם נשלחו למושב קרוב, קצתם ליישוב חדש בדרום,
 ושבע־מאות, שנבחרו בשביל תלמידי תיכון, יוסיפו מעט משקל לספרייתנו הפעוטה.

בינתיים נתקלים תלמידינו בבעיות קשות.
 „הלאי שתנועת־הנוער תבין כמה חשובה ההגשמה המקומית“, אומר בנימין, תלמיד
 בששית שלגו, שהשתתף בוועידה של תנועת־הנוער בתל־אביב. בתרעומת־מה הוא
 פוסק את פסוקו. (להלכה אמנם קיבלה התנועה החלטה המכירה ב„הגשמה מקומית“,
 אך למעשה עדיין לא חדר הרעיון החדש להכרתם של המדריכים ואנשי־השורה).
 „את יודעת, הם פשוט לא תופסים שאנו לא יכולים לעזוב את הורינו וללכת
 לקיבוץ“, אמר ברזוגה, מרדנית כמעט. „לקיבוצים, בייחוד אלה שקרובים לגבול,
 נחוץ כוח־אדם. טוב, אבל מדוע אנחנו? אנו לא די קרובים לגבול בעצמנו?“
 בהטיית־כתף לעומת ההרים העזינים מעבר לבקעה. „אנו לא יכולים להפקיר אותם
 ולעזוב אותם ככה...“

„אמרת להם?“ שאלתי.
 „בסח שאמרת. אבל הם נדבקים לסיסמאות שלהם. לא יודעים עלינו כלום. אף
 פעם לא היו כאן... את יודעת מה שהם אמרו?“

„מה?“
 „שהמדינה בין־כהרוכה עוד הרבה זמן תמשיך להורים כספים לעיירות החדשות
 האלו. שידאגו השלטונות...“ הוא ניבט נכחו בכעס, ראשו מופשל לאחור.
 „טוב, אנו לא מוכנים להשליך את ההורים שלנו שיקבלו צדקה, שתעשה מדינת־
 הסעד את שלה, הם אומרים. מה הם יודעים בכלל?... קשה להסביר, מה? הם לא
 מתכוונים לרעה. אבל אינם משתדלים לחשוב... אני לא מוכן שהמשפחה שלי
 תצטרך לקבל צדקה... לא אחרי מה שהם עשו... הם מצטמצמים כהוגן רק בשביל
 לאפשר לי ללמוד בתיכון“.

הוא מניע בראשו בחימה כמעט.
 „האם מי שגר פה לא עושה גם־כן משהו?“ מתריסה נערה אחת. „סוף־סוף,
 אחרי שמקבלים חינוך לא מוכרחים לגור פה. אפשר ללכת לכל מקום. ליהנות מן

החיים... אם אנחנו כולנו נצא מכאן, לא חשוב אם לקיבוץ או לעיר הגדולה, אז מי יישאר בכלל? רק הזקנים והנחשלים... זאת תהיה עיירה יפה, מה? והגנה יפה לגבולות", אומר בנימין, קולו צורם כלשהו.

"אתרי שנלמד איזה דבר, עוד נעשה מן המקום הזה משהו... זה שלנו, לא? כאן היינו אנחנו הראשונים". (ובעצם, גם היחידים, אני מהרהרת). "אנו נשמור על כמה מן המנהגים הישנים, אלה שמתאימים... ונקח את העניינים לידיים... נקים לנו תעשיה משלנו, שירותים, הכל..."

"למען האמת, אין שום דבר רע במסורת שלנו", אומר יונתן — עיניים חומות, שוחקות, בפנים סגלגלים, עם גומות־לחיים. בלוריתו סתורה, בדרך־כלל. "כמה מסורות הן נחמדות... האחרות? טוב, נזרוק אותן..." כיון שנדרש לתת הסבר, הוא ממשיך:

"הנה, למשל, החג של השבוע שעבר, תוניסאי טהור, חוגגים אותו מפני שלפני אלפי שנים, או אולי [מגחך אלי] מאות שנים, מי יודע — מה ההבדל? — נעצרה המגיפה בתוניסיה, מה זה אומר לנו, פה בישראל? אנו צריכים חגים שאומרים משהו לכולם..."

"לא צריכים להגזים, לא לצד זה ולא לצד זה", אומר נסים, שחרחר ומהורהר, מוכן לחשוב על כל דבר ולנסות כל דבר, ובתוך כך נאמן גם לישן. "אפשר למצוא דרך לשלב את הישן עם החדש. באיזו דרך שהיא. הנה, למשל, אני החלטתי... כשאגמור את הלימודים אבנה לי בית".

"אתם תראו, ריהוט מודרני, ציוד מודרני... כל הנוחיות... מיטות טובות... מרחב... ספרים. ראדיו טוב".

"טוב, נסים", אומרת מירה, המוכנה תמיד לקנטרו, "ואיפה כנס הישן?" "את חכי, בת. הן נוראות, הבנות האלו", הוא אומר, ובחיוך של התנצלות לעומתי הוא מוסיף: "הן משתפרות קצת כשהן מתבגרות". הכל צוחקים. הוא מסמיק.

"יהיה לי חדר אחד בסגנון מארוקאי", אומר נסים, שמגוי־וגמור אתו להגיד את שלו והוא נחפו לעבור לנושא אחר. "עם מרבדים עבים... צעד לא יישמע... ספות נמוכות, ממש על הרצפה. סירים ואגרטלים ישנים. בחיי, הבחור הוא בתל־אביב אמר ששם אוספים דברים כאלה, משלמים בעדם זהב... אתן להם שם קפה עם הל. תה עם נענע... מאכלים מארוקאים..."

גיחוך ערמומי, מבודח.

"יותר מזה: זה נורא ימצא חן בעיניהם, הישראלים הללו... אחרי הכל הרי הם נוהרים למסעדות מזרחיות ואוכלים את המאכלים החריפים שלנו, בזמן שהאמהות שלנו לומדות לבשל דגים ממולאים?"

"הם בטוחים כל־כך שיעמדו בבחינות־הבגרות", אומר עזרא, המנהל הצעיר שלנו. "הלוואי והיו לנו לפחות מעבדה וספרייה..."

בעיות נדונות בחדר־המורים, שפתליו טחובים מן הגשמים מפני שהארדיכל הוציא כסף על גשר, שאינו נחוץ בעצם, יותר משהשקיע מחשבה בצרכיו המיוחדים של בית־ספר. „איך הם יצליחו?” אומרת רותי בייאווה. „העברית שלהם דלה כל־כך... רובם אינם משתמשים בה בבית... תיאטרון אין, רק בעמיר... בקיץ, כשאפשר להשתמש באמפי־תאטרון... אנו מוכרחים למצוא דרך להביא אותם לידי כך שיקראו יותר... לבנות ספריה הגונה”, היא אומרת.

הספריה קטנה עד־לחמלה, ועיקרה אותם ספרים מן הקרן של רעיית הנשיא, שבעצם הם מכוונים יותר לבתי־ספר יסודיים מאשר לתיכונים. חוץ מזה הרי בהכרח העולם של הספרות היהודית, והאירופית־האמריקאית, זר לילד המזרחי. „נעמי”, אומרת נערה ילידת מארוקו, כשהיא מניעה ראשה ספקנית, „נעמי לפחות שמעה על כל זה מסבתא שלה... ההורים שלה גולדו שם, חיו שם... אבל במשפחה שלנו אף אחד לא היה מעולם בסופת־שליגים, אף אחד לא ראה מעולם ערבה רוסית... סבתא מספרת לי סיפורים נחמדים על מארוקו, על החיים שם, על אנשים שלא פגשתי מעולם, על דברים שלא אעשה לעולם, על מלבושים שלא אלבש לעולם... אבל זה לא מתחבר עם מה שאנו לומדים...”

„אבל ביאליק הוא נפלא”, אומר יגאל, בלהט כמעט. „אתם יודעים, יש מן השירים והסיפורים האלה שממש תופסים אותך... שם זה הכל מציאותי כל־כך... רואים את זה, אפשר לנגוע בזה... אבל”, בחיוך עגום, „לא כולם... אחדים מהם מתים ממש...”

הדברים משתנים מהר מאד, אפילו בעירת־הגבול הזאת שהיא, משום־מה, בבחינת מייאפסיים של ישראל.

„מבחינה מסוימת”, אומר משה — חסון, מעשי בדרך־כלל — בנעימה מהורהרת שלא־כדרכה, „מבחינה מסוימת זה חבל... אנו מוותרים במהירות שכזאת על מה שיש לנו... החגים המסורתיים האלה היו נחמדים... זה מילא את החיים, ונתן זכרונות... אני אוהב לזכור את הבר־מצוה שלי... מה הייתי עושה בלעדיה?” כמה מן הדפוסים החדשים משתבצים בחדשים. הרי, למשל, בית־הכנסת, ההופך להיות מרכז קהילתי.

„אף אחד לא צריך לדאוג כשהוא מחתן בת או בן”, אומר משה. „פשוט קמים בבית־הכנסת אחרי התפילה ומודיעים על זה. ואז יקומו האחרים ואחד־אחד יתנו את חלקם. זאת לא צדקה, לא ככה... אחרי הכל, היום זה מישוהו אחר, מחר זה אתה...”

ליוסיל דומה היה כאילו יש דבר בפיה לאָמרו. עכשיו היא מזדרזת להוסיף: „לעזור לאחרים בצורה כזאת, זה בסדר גמור... אבל איך שבני־אדם מוציאים כסף על ספרי־תורה חדשים וכל מיני דברים כאלה...” היא מביטה ביגאל, הוא מצטחק.

„אפשר להסתדר, אם רק יודעים איך לטפל בבני־אדם”, הוא אומר. „לפני איזה ימים לא היה לאבא שלי כסף בשביל ספר־לימוד, בין־הדוכה אין לו הרבה מיותר.

אתם יודעים איך זה. בפרט לא בחורף. יורדים גשמים ואין עבודה... אבל בכל-זאת היה אצלו קצת כסף בשביל תרומה לספר-תורה חדש..."
עוד ציחקוק.

"הסוף שקיבלתי את הספר שלי. זה די פשוט. רק שאלתי את אבא אם הוא בטוח כל-כך שאלוהים רוצה את הספר יותר משהוא רוצה שילד אחד ילמד ויוכל לתת קיום הוגן למשפחתו. שיכנעתי אותו שאלוהים אולי יעדיף את הלימודים שלי על ספר-התורה ההוא... וכך קיבלתי את ספר-הלימוד ואבא קיצץ את התרומה שלו..."

הזריזים שבאבות יודעים מה ערכם של הלימודים מן הבחינה המעשית. הלימודים פירושם קץ לחוסר-הבטחון האפייני לחייהם שלהם, חייהם של פועלי-יום. ואף-על-פי שעל כך אין מדברים בגלוי, הרי דומה כי אי-כה גם יושם בכך קץ למשפחות המגודלות יותר מדי, שהן קללתם של יוצאי-המזרח במדינת-ישראל.
"חי-אלוהים, יגאל זה כל מה שיש לי", אמרה אם אחת, פרסית, צולעת, רצוצה-למרעה, פניה זעופים ודאוגים ועיניה תוהות. פני אשה העוברת את החיים משל כאילו היו חלום רע. "הילדים הגדולים שלי עזבו אותי... אבא שלהם התחתן פעם שניה... הקטן, מסכן שכזה, הוא לא לגמרי בסדר". זכרתי שהוא נמצא בבית-הספר לילדים מפגרים, פעוט מעורר-רחמים, חסר-חיים, כחוש וזקן-למרעה. מכונס בתוך עצמו, כאילו לא יוכל שום דבר להגיע עדיו. "ועכשיו, יגאל זה, קודם האלוהים ואחר-כך הוא... הוא בשבילי הכל", היא אומרת. "יעבור איזה זמן, אז הוא ידאג..."

יגאל הוא נער גבוה ורזה, עיניים חומות ונפחדות ופנים כחויים, מוארכים. ידיו ארוכות וחדדות, ואצילות מוזרה יש בהן. רגליו רזות ועקומות, רגלי ילד. היא מחייך כשאדם עובר על פניו וזורק לו מילת ברכה. בחמימות, כדרך הביישנים עד מאד. הרי זה חיוך של זקן. קמטים מסביב לעיניו, השומרות על רצינות הנוגה. תלמיד טוב, חוץ מאשר באנגלית, שהיא בעיניו חידה אם לא איום, ממש כמו בעיני רבים כל-כך משאר הילדים הפרסיים. אובד-דרך הם תועים במבוך של לשון חדשה וזרה. אף-על-פי-כן הרי נטל הדאגה למשפחותיהם מכביד כבר על הילדים האלה. אין הם יכולים להימלט מצל דאגתם.

"את היית במושבי-הזקנים?" שואל נער. "זה נורא, לא?"

"מדוע?" אני משיבה. "זה בנין נחמד, לא? וגם האוכל טוב."

"בניינים..." הוא אומר, ממשך הברותיו, כלועג. "האוכל... למי זה איכפת? מי צריך את זה? הכניסו אותם שם ומשאירים אותם כדי שישכחו אותם... מעולם אף אחד לא מגיע אליהם לביקור. האנשים כאן עסוקים כל-כך..."

"אני לא הייתי מרשה שיכניסו לשם את בני-משפחתי", אומרת נערה אחת וקולה החלטי. "משפחה זה דבר שלא מפרקים לחלקים... מחזיקים ביחד".

"כמו שהיה אצלנו במארוקו", אומר נער.

„את יודעת“, הוא מוסיף בפנותו אלי, נהנה כרגיל מן העובדה שאני מתבלבלת כל-כך בארחות-החיים המזרחיים ועם זאת להוטה כל-כך להבינם, „את יודעת, שם היו בונים את הבתים מסביב לחצר גדולה. ממש מסביב... והילדים היו יכולים לשחק בה. שום דבר לא היה קורה להם... והזקנים היו יושבים בשמש, מקשקשים, מאושרים, בטוחים בחייהם... מסתכלים בנכדים ובנינים שלהם...“

„אבל זה לא קל כל-כך לחיות יחד עם ההורים“, מעיר נער אחר.

שיחה זו מתנהלת באווירה החפשית שלאחר החוג האנגלי, בדירת. אחדים מהם אוהבים להישאר ולשבת לבדם ולפטפט. בלי מטרה מיוחדת. כמעט כחושבים בקול רם.

„הנה, אבא היה מוכן להכריח אותי להיות אדוק כמוהו“, אומר נער אחר, „לשבת בבית-הכנסת כל היום... אבל אני רוצה לחיות חיים אחרים... אתם מבינים, הוא לא יכול להשתנות... הוא ישאר כמו שהיה שם במארוקו. ומדוע לא?... אבל אני? אני רוצה להיות ישראלי. ושגם הילדים שלי... אני רוצה שהם ואני יהיה לנו משהו משותף... והנה, אילו גרנו באתו בית, אז לא הייתי יכול לפגוע באבא שלי. והוא לא היה יכול להבין. ככה אף פעם לא הייתי נעשה אדם חפשי... לא, אני חושב שאחרי שאתחנן בכלל לא אגור בבית ההורים שלי.“

„גם אני לא“, אומר יורם בהטעמה רבה. ברגיל הוא נוח לבריות ואינו מתרגש בנקל. „יכול להיות שארצה לקחת לי בחורה מעדה אחרת“, הוא אומר. נשמע קול צחוק כבוש אך מפורש. הוא מסמיק. מישהו כח בגרונו. הכל יודעים שהוא עוזר לילדה אחת מן החדשות. „למעלה מפני חובתו“, להתגבר על קשייה בשפה.

„בכל-אופן, לא חשוב עם מי אני אתחנן“, הוא ממשיך. „העיקר שיהיה לאשה בית משלה ותעשה מה שהיא רוצה... ואבא לא יראה כל דבר... זה לא יפגע בו...“ הוא מסיים, נבוך מעט, אולי על שום שאמר הרבה כל-כך.

עדיין מוקדם הוא לומר אם אין אלה אלא הירוורים, צפים-צצים על-פני השטח, או איזו מתפונת המסתמנת והולכת.

„בכל אופן“, אומרת מירה, מעשית כמו תמיד, „עוד מעט יתחיל גשם... בכלל לא נפסק הגשם... הסתכלו בחרמון... יש לו מגבעת של עננים אפורים. וזאת אומרת — גשמים, כך אומרים כאן... אלה שיודעים, החקלאים במתולה ובראש-פינה... לכן מוטב שתזוהו.“

אני נכנסת פנימה וסוגרת את הדלת. שקט מאד. דיומם רד הערב. ואחר-כך איזה שכן מוריד תריס, ברעש, ושוב דממה. כלב גובח פתאום. ניבחתו רמה ומאיימת כמעט. הד מתנסר. אי-שם, ברחוק, מכונית-משא מתגלגלת בכבדות, קרבה יותר ויותר, עוברת מול חלוני. אשה קוראת לילדה. תזזר ושוב. חרש בתחילה, אך בתוקף גובר והולך. ואחר נשמע קול דישדוש רגליו של הילד העולה במרוצה במדרגות. ושוב ניבחת כלב.

בבית פנימה התנור מפייח חומה, הקומקום מזזז חרש. בעודי מכינה לי ספל קפה

מתגברת הרוח, בחוץ, התריסים מתרעשים, ולבסוף נותן הגשם קולו. בלי־רחם, בלי־הרף, בלי־מעצור.

דופקים בדלת.

„יבוא“, אני אומרת. מוכנית כמעט, דואבת בלבבי על שרגע המנוחה מיהר כל־כך לחלוף.

במלבן הפתח עומד איש. במקטורן ממורטט, בנעליים גבוהות.

„היפנס בבקשה“. אכן, האיש הגבוה, השחוח קמעה, הוא אביו של דוד. עיניים לו כשל הנער, שחורות וקטנות. אך עיניו שלו עייפות הן ונוהרות, לא עיונות דווקא אבל חושדות. שפתיו אינן נראות כמעט, אסופות־משוקעות, משוות סבר של זיקנה לפנים.

הקומקום עודו הומה והתנור עודנו מלחש אדמומית. אך שוב אין הדברים כשהיו. שלוות הרגע האחד והחטוף איננה עוד. תמהה אני איך הושבתה הדממה בעטיו של אדם זה, היושב עתה כמתפרץ לרשות־לא־לו, כובש מבטו בכפותיו הפכדות והרחבות.

„זה בנוגע לדוד, מה?“ אני אומרת, מגששת דרכי לפתוח בשיחה.

„כן, וגם לא“, מפטיר האיש, כשהוא מגבן כתפיו מעט, כמתגונן. „כן, ולא“. העברית שבפיו שוטפת. לכאורה, אבל נשמע בה אותו זימורר של יידיש האפייני לדיבורם של רוב המהגרים מאירופה, ותכופות אפילו לדיבורם של ילדיהם. ואחר, בשלישית, ככה־סתם: „כן, ולא“.

„קפה?“ אני שואלתו ומגישה לו ספל. הוא נוטל, כמתוך פיזור־נפש.

„יש משהו בקשר לדוד?“ אני חוזרת, במידה של קוצר־רוח, בנסיון לעזור לאיש שפגנדי, היושב לו על מקומו ותר אחר מלים.

„הו לא, לא... שום דבר... הוא בחור טוב... רק...“

שתיקה קלה. הגשם עודו ניתן בעונו. קולו נשמע ברור בתוך הדממה.

„שמא... אולי את יכולה לעשות משהו... או לפחות לתת עצה... את יודעת, אצל רשות־החולה... כבר זמן רב לא שילמו שכר־עבודה“.

מושך בכתפיו ומוסיף: „יש שמועות...“

אין עוד צורך לשאול שאלות. סיפור־המעשה ידוע לי בלי שיספר לי על כך.

רשות־החולה — המעבדת את האדמה הגאולה שעליה אנו גאים כל־כך ושהיתה פעם ביצה אחת ממארת, רחבת־ידיים — שרויה זה זמן־מה בקשיים כספיים. בעצם, אין פלא בדבר. החברה לא שקדה למכנ את תהליכי־העבודה אלא הקפידה לבחור גידולים המבטיחים תעסוקה לידיים רבות ככל האפשר, וזאת כדי לספק פרנסה לתושבי קרית־שמונה. אך בשעה זו שוב אין זה חשוב אם היה הקו בריא או לא. חוץ מזה יש בעיירה רבים המרננים שאנשי המועצה האזורית, המיצגים בכשרון את הקיבוצים שבסביבה ולהלכה גם כמה כפרים ומושבים, לא התאמצו יותר מדי לעזור.

„לא אוכל לשלם שכר-לימוד בשביל דוד“, אומר האיש. נעימת-קולו שוויה, דיבורו בלא התרגשות. אין מרדות. ראשו שמוט, אבל אגרופיו, אולי בבלי-הדעת, קמוצים בחזקה. את ספלו הניח מידו ושני אגרופיו מוטלים על השולחן, פרקיהם מלבינים. קולו מנסר ומוסיף: „גם לא בשביל ספרים, מחברות וכל זה... כמעט אין אוכל בבית. בחנות-המכולת כבר לא נותנים לנו בהקפה... וחוץ מזה...“

הוא נושא ידיו במחווה של חוסר-שחר:

„נדמה שאין לזה סוף... אדרבה, יש רושם שזאת רק התחלה.“

„מה אני יכולה לעשות?“

„העיר הנשכחת“, אומר האיש כלא-שומע. „העיר הנשכחת.“

ואחר, בחריף, כשפניו מסתפגים סומק פתאום:

„למה לקחו אותנו הנה אם אין פה עבודה?! בתים? זה עדיין לא עיר, מה? אני רוצה שדוד שלי יקבל חינוך... בשביל זה אני באתי... אנחנו? אנו זקנים... אבל הוא... אני רוצה שדוד יקבל חינוך.“

הוא נושא עיניו. מבטינו נפגשים. אני יודעת שאין בידי להושיע ורואה אני שגם הוא יודע. לבסוף אני משפילה עיני:

„מה אני יכולה לעשות?“

ה„ריאורגניזציה“ תפגע קשה במשפחות רבות. הרבה מן העובדים הקבועים יהיו מן המפוטרים. ביותר תסבולנה המשפחות המזרחיות, מרובות התלויים. אבות המשפחה הללו שוב לא יביאו הביתה את האגורות המעטות שהשתכרו בקטיף כותן או אגוזי-אדמה, או בגידול פרחים לאחרים. העבודה החקלאית תמופן, דווקא ברגע זה — כשבגלל הפיחות נמנעת חברת-הטקסטיל-של-החולה מלהרחיב את מפעלה על-פי התכנית האמורה לתת עבודה קבועה לעוד 170 איש — לא יקשה לאדם לתאר לעצמו מה תהיה התגובה בעיירה. מהגם שבקרוב יתברר ודאי שלא נעשה הרבה כדי להמציא תעסוקה אחרת למפוטרים.

הנה כי כן אין בפי דבר לומר לאביו של דוד. ועתה שאמר כל זאת, נראה גם כי אין הוא מצפה לכך עוד. ובנו, זה הנער העירני, שעניו עדיין אין בהן מן החשדנות העייפה של אביו, הנער הזה ששערו מדובלל וידיו מלוכלכות תמיד, המצליח כל-כך במיתמטיקה — הוא יהיה מוכרח לעזוב את בית-הספר, מן-הסתם. האיש קם ללכת, כבדתנית כלשהו. „תודה“, הוא אומר. על מה?

הוא הלך. הגשם פסק בינתיים. האוויר צח ועלול, הירח מציץ מבעד לעננים הנמוכים. שקט. אפילו הכלבים והחתולים דומה ששכבו לישון. אני נועלת נעלי, מניחה אחרי את חום התנור ואת המיית הקומקום ויוצאת החוצה. בדרך-העמק אני צועדת ופני אל ביתו של מנהל רשות-החולה. יוסף הוא צבר פתחת-קוואי, מתון בדיבורו ובהליכותיו ומתרחק מאור הזרקורים. הוא אוהב לבצע עבודה, וזהירות רבה הוא נוהג מדי דברו על בעיות העיירה.

מרים, אשתו, היא גננת מצוינת ואשה נבונת־מעש. שניהם היו שנים רבות בקיבוץ.

המשפחה נתכנסה כמדומה בחדר הגדול, המשמש טרקלין וחדר־אוכל ברוב ה"קוטגים", סמלי־הסטאטוס אצל אנשי־הצמרת של העיירה. הבת הקטנה יושבת אל השולחן בפניה ומכינה שיעורים. היא מעיפה בי מבט סקרני וחוזרת לטמון חטמה בספריה; מן־הסתם תוהה היא אם אהיה מורתה בשנה הבאה. יוסף ומרים יושבים בכורסות. קוראים ושומעים ראדיו. הוא נראה יותר מפפי הרגיל, אך שניהם מסבירים לי פנים.

שיחתנו מדלגת מענין לענין, עד שאני מקבלת את ספלי־הקפה שלי, עזי ומהביל. ואז, כשאני בוחשת וכובשת עיני בספל, אבי זורקת:

"יוסף, מה לא בסדר בחולה?"

הוא אינו ממהר להשיב. אחר הוא מסנן לאטו:

"אינך יודעת?"

ולאחר עוד שהייה: "הייתי בוחר שלא לדבר על זה... באמת לא..."

אנו עוברים לנושאים אחרים. ראש־העיר נכנס. ידיד מופיע. אני קמה לפרוש.

"יש מחברות לתקן?" אומרת מרים.

"המ... כן", אני עונה.

היא מלווה אותי לדלת. אנו מדברות על הקשיים העומדים בפני העיירה, שרוב תושביה אין ידם משגת לשלם מסים ואחרים, שיכולים היו, אינם חפצים. על זה ועל זאת. ואחר, כלאחר־פה, אומרת מרים:

"גם יוסף יש לו טענות על הקיבוצים... אבל הוא אינו מדבר... הוא אובייקטיבי מאד".

יוסף בוחר לשתוק אפוא.

אבל כעבור ימים־מספר הוא שתקני מעט פחות.

"אינני יכול לומר עדיין שום דבר", אומר הוא, "עדיין לא... אבל אני מודאג... אני מוכן רק להגיד שחבל שלא דאגו לאלה שיפוטרו..."

"כמה הם?"

הוא מושך בכתפיו ועובר לנושא אחר.

בהשקיפי על העמק הפורה, הנקוד אורות, שהרים סביב לו, אני מהרהרת לי: הקיבוצים, שבנייניהם מקובצים יחדיו, כמו קרבו לגשת אל העיר השרועה, כמו קמו עליה לכתרה, ללפתה, להדק עליה תגורתם. ודאי, הם מגינים עליה — והם שמים לה גבולות.

אך תמול־שלושום סח לי איש־קיבוץ־לשעבר: "אין דבר גרוע יותר ממהפכנים שמרגינים". מנסה היה להסביר מדוע עזב. "צביעות, הוגאה־עצמית... אין מנוס מהן..."

האמנם?

עליזה לבנברג : יומן קרית שמונה (ה)

„ובכן זהו, מה? השנתיים בקרית-שמונה, שהיו נחוצות לך כל-כך...“ אמר אמנון
בנעימה של סוף-פסוק.

נדהמתי מעט. נוסעים היינו במכונית הרצוצה בתוך נופו השוקט של הגליל, מתפתח
לים בכביש היורד לטבריה, על-פני המדרונות זרועי-הטרשים והעצים הנכפפים
ונינועים ברוח. אד קל היה באוויר, כפי שרגיל כל-כך בסביבה הזאת, בטרם יירדו
הדימדומים כמסך היורד לאטו.

כמתגוננת כלשהו, בטרם אספיק לחשוב, ענית:

„אז מה?“

אמנון, שעד כה היו עיניו ניבטות לכביש נכחו, עתה הסב ראשו וגיחך:

„הי, מה יש לך? הרי זה היה כל מה שרצית, לא?“

והוסיף, בקול מרגיע, מפייס:

„ואני מוכרח לומר שבית-הספר עשה עלי רושם... הילדים הללו נראו חפשים
וגלויים, כמעט כמו צברים... באמת עשו עלי רושם!“

הוא הופיע אותו בוקר, במפתי, בקרית-שמונה, ושאל: „רוצה טרמפ לתל-אביב?“
מדעתו שבדרך-כלל זהו יום נסיעתי השבועית.

עתה הפטרתי, כמשיבה על שאלה שנשאלה אך לא הובעה:

„לא בית-הספר ולא הילדים הם שאיכזבו אותי.“

„לא, ודאי שלא... אולי להיפך...“

עברנו על פניו אורותיו המצמצמים של כפר ושמענו נביחת כלב וצעקת איש,
ברורית וחדות. פרה געתה ועגלה השתקשקה-לה, טעונת שקים לעיפה, והחקלאי
רבוץ מעליהם ומעיף בנו מבט, בחון אך צונן.

„רק דבר אחד“, המשכתי, שמחה פתאום שיכולה אני לדבר על כך אל אמנון
דווקא, מדעתי את המרדות ואי-ההשלמה שבמזגו שלו. „מדאיגה אותי רק המחשבה
שהחינוך איבנו אותה תרופת-פלאים שתרפא את קלקלות החברה שלנו כולן...
שתכניס את, ישראל השנייה, המתלבטת, למסלול שלנו...“

כיון שאמרתי מה שאמרתי, היה עלי פתאום לעמוד בפני האמת שלא הודיתי בה
עדיין בגלוי כל-כך בפני עצמי. הלכתי לקרית-שמונה לבקש אישור לאמונתי
שהחינוך הוא פתרון אחד-יחיד לכל בעיותינו, ובלי ספק יפתור את בעייתם של
יוצאי-המזרח... אין זו אלא שאלה של זמן... עם הזמן יתאקלמו, יסתגלו... אין הם
יכולים להשתלב בחברת ה„ותיקים“ בלי חינוך והשכלה? אם כן, יש להקנות להם...
מה טעם לחשוש שאף אם יקבלו את ההכשרה הנאותה עדיין יישארו בחוץ, חשים
עצמם כושלים ואובדי-דרך, ובסופו של דבר אולי יסרכו להתבולל, להידמות לכל

השאר?

„התרופה היהודית הבדוקה“, ליגלג אמנון במשיכת־כתף והושיט לי סיגריה. אחר המשך, מרים קולו מעט:

„האם באמת עדיין את מאמינה שאפשר לפתור בעיות?“
חשבתי על יואב, תלמידי הפחוש, השחרחר, יליד פרס, שהפחד ממהר להעיב את עיניו החומות כל־אימת שמתרחש איזה דבר המופלא מבינתו. בקולו הצורם והמקר־קר כלשהו שאלני, כשהבקיע פעם את קליפת נימוסו הרשמי והנוקשה:
„מה זה מועיל, כל זה? אני אף פעם לא אוכל לגמור את בית־הספר... אבא יש לו עכשיו עבודה, לפעמים... את יודעת... לא הרבה... אמא רוב הזמן היא חולה... כמה זמן הם יוכלו לחכות? ובכלל, מה זה שווה?“
הוא נראה מקבל־את־הדין, עד־לדכא, על אף ייאושו הברור.

אך לימים, בחורף, כשהגיעה האבטלה העונתית לשיאה, בא ליטול אצלי ספר „ובכן, יואב?“ שאלתי, דרך־שיחה, בראותי שהוא מרוחק, מכונס ומהורהר יותר מתמיד, „איך העניינים?“

הוא נשא עיניו בלי הניד עפעף, ואחר הזעיף. שפתיו היו הדוקות מאד, כשל זקן חסר־שיניים, ובפניו היה משהו עזין ועם זאת גטולי־שע. לאחר שתיקה שנראתה לי ארוכה, הפטיר לאטו, במאמץ, כתולש את המלים מתוך־תוכו:
„לא טוב... אין ברירה. אנו נשבר את הכל... אחרת אין טעם...“
„מה אתה רוצה לומר?“ שאלתי, נחרדת באמת.

„את יודעת, נכון?“ השיב בחיוך ערמומי, כשהוא נראה קשיש ומרוחק עוד יותר. „את יודעת... לפני חמש שנים וחצי, כאשר שילמתם לנו את שכר־העבודה באיחור של שבעה חדשים, זוכרת?“

לא נחפזתי לענות. וכי מה יכולתי להשיב? זה שנה־וחצי הייתי מלמדת „אותם“ (אל־אלוהים, האם „אנחנו“ ו„הם“ שגורים על לשוני ממש כעל לשונם?) ועכשיו איני אלא אחת „מהם“, אפילו בשביל יואב תלמידי. הוא מחזיק אותי אחראית על הלנת שכרם של עובדי קרית־שמונה לפני חמש שנים וחצי...

„אני לא מתכוון אליך באופן אישי. באמת לא...“ שמעתי עתה את קולו של יואב, מתנצל כלשהו. הוא עמד ונשען אל הקיר, ניבט היישר נכחו, בלי הביט בי. „באמת לא...“

„אבל כאשר תתחיל לשבר דברים, יואב“, אמרתי, „אולי כחריפות יתירה,“ לא תוציא אף אחד מן הכלל, נכון?“

עיניו נסבו אלי. מבטינו נפגשו.

בטוחה אני שלא היתה כל שנאה בינינו ברגע ההוא אף לא בשום עת אחרת. אך יודעת אני גם שבעיני יואב הייתי, לפחות בעת ההיא, בריה מעולם אחר, אולי יצור לא רע אך לא מישוהו ש„שייך“, שמסוגל להבין. לפתע־פתאום לא היה בי כל ספק שלכל המוטב הריני מישוהו שמעבר לחומות המפרידות בין עניי־העניים לבין שאר באי־עולם.

ועכשיו זכרתי, כמו במחייברק, כי יואב הוא שהעיר על „הנסיך המאושר” של אוסקר ויילד אותה הערה שהרעישתני כל־כך.
 „הנסיך”, אמר, תר למצוא מלים באנגלית המגומגמת שלו, „הנסיך ההוא, שהיה מאושר יותר מדי בשביל להביט מעבר לחומות הטירה שלו ומעולם לא ידע, הנסיך הזה דומה לחבר־קיבוץ... הוא לא ידע, כי הוא לא מעוניין לדעת...”

•

זכרתי את מעשה־הרצח בקרית־שמונה. זמן רב למדי עבר מאז. האיש אולי קנה לו שונאים במקום מפני שרצה לשנות דברים במהירות רבה מדי, אך ידידיו מרובים היו בעיירה לא פחות משונאיו. לפעמים אולי הכביד ידו מדי, אך עם זאת מעטים הם שנלחמו כמוהו למען התושבים. הוא אף נהרג ביום שהשקיע את כל מרצו במציאת קורת־גג ארעית למשפחה שנשרף צריפה אותו בוקר עצמו.
 ואף־על־פי־כן, ביום שהיה אותו אדם מוטל מת היו מתושבי העיירה שהוצפו התל־הבות ושתו ורקדו מאושר. והוותיקים במקום ומסביבו השקיפו בחרדה ותפסו מה עלול לקרות משעה שמניחים להתמררות להצטבר ולא־ההבנות להתמיד. על־כל־פנים, אף שלא הירבו הבריות לדבר בכך אחרי־כן, לא קל היה לשכוח את התפר־צות־השנאה הפתאומית הזאת.

ימים אחדים לאחר אותו מעשה פגשתי בראש־העיר וניכר היה בו שדאגה מציקתו. „אנו מוכרחים להגדיל את האוכלוסיה”, אמר, פתאומית כמעט. „ברגע שיהיו פה 20,000 תושבים יוקל המצב. השירותים יהיו טובים יותר, תהיה תעסוקה מלאה...”
 אני לא הייתי בטוחה בזאת כל־כך.

„במספרים בלבד אין די”, הסביר לי משהו, „כל זמן שתימשך הנדידה של המבור ססים יותר... אנו פשוט מקבלים אנשים חדשים במקום אלה שעוזבים... העוזבים הם אנשי־המקצוע, אלה שיכולים ללכת בכל שעה ולמצוא עבודה... והצעירים... העיר לא תיעשה יישוב לאמיתו רק מפני שמספר התושבים יגדל... ואין טעם לבנות בתים בלי לדעת מה יעשו האנשים שיגורו בהם”.

אלה הם הדיבורים הנשמעים בחנות „עלית” הקטנה. הנקיה והמטופחת, שאליה נוטים אנשים להיכנס בבוקר, גם חברי־קיבוצים, ולשתות אקספרסו על־רגל־אחת.
 „העיר צריכה להיעשות עצמאית”, המשיך משהו, „ללמוד לעמוד על רגליה... צריך שישלחו לנו אנשים שיכולים להקים תעשייה... והכל צריך להיעשות על־ידי תושבים קבועים, אנשים שגרים אתנו ומשלמים מסים למועצה המקומית... צריך פשוט להפנות לכאן את האנשים המתאימים”.

חברת־קיבוץ, העובדת באחד המוסדות במקום, נכנסה, כפי הנראה בדרכה לאוטר־בוט, לקנות קצת ממתקים. דממה ירדה לפתע. כל אחד גמע את הקפה שלו בלי אומר. משיצאה, נתחדשה השיחה... „יש לטעת בצעירים אהבה למקום... עליהם להרגיש כי יש להם עתיד כאן... לא עבודת־דחק בלבד”.

הדלת נפתחה ונכנס פקיד בכיר של אחד המוסדות. בוטח מאד בתקפו במקום, מברך אנשים לשלום בנדיבות כמעט. „הוא יזמין משקאות לכולם“, מילמל מישוהו. ואכן, כהרף-עין קרא האיש, עיניו הקטנות ממצמצות ופניו הברשניים סמוקים מן החום: „קוניאק אחד בשבילי... מי מצטרף?“

אחדים הסתלקו בשקט, בושים מעט באיש הזה שגורש מאחד הקיבוצים הוותיקים ביותר בארץ ועכשיו הוא מייצג מוסד חשוב. היו אפילו שמועות שהוצע לתפקיד מזכיר של אחת המפלגות, אלא שנסתיים הענין בלא-כלום. הוותיקים לפחות לא שבעו נחת מן הנציג המפוקפק הוה של ה„ישוב“...

„כל הצרות זה מן השיכונים“, סחה לי פעם אשה אחת, כבדרד-אגב, באטליו. „מכניסים אתכם יחד למקום אחד עם אנשים מן הארץ שלכם, ושם אתם נשארים... לא מספיקים להסתכל סביב ולצאת לטיולים, אם יש שבעה פיות שצריכים להאכיל אותם.“

אני יודעת שקשה לטפל בדברים בצורה אחרת. כשמגיעות קבוצות הרי פשוט משפנים אותן יחד. זה הגיוני, אבל לא תמיד מושגת התוצאה הרצויה. אשה אחרת, שעמדה מאחרינו באותו תור באטליו, הצטרפה לשיחה אף היא. הרה היתה, פניה כחויים, קודרים וארוכים מאד, ועיגולים שחורים גדולים היו לה תחת עיניה החומות, המרוחקות זו מזו, הבולטות מעט והבוהות למראָה. שפתיים מלאות היו לה אך פיה משוקע כאילו הרבה שיניים אבדו לה, ומסביב לפיה נחרצו קמטים חדים ועמוקים ששיוו לה מראה מריר ונכזב.

„לא רק זה הענין“, אמרה, בקול חד להפתיע, „יותר מזה...“ והיא פנתה אלי, האשה מן החוץ, המורה מתל-אביב: „את מבינה, זה כמו פתק של מחיר... פה משבצים את האנשים לפי הבתים שהם גרים בהם... אם אתה פקיד או משהו כזה, אתה גר בקוטג'... שתי קומות... הכל... ואחר-כך המהנדסים, נהגי האוטובוסים, המורים...“ היא שהתה לשאוף אוויר, ואני הספקתי לחשוב שכאן כורכים את בעלי המקצועות החפשיים יחד עם נהגי „אגד“, ולא עוד אלא שהראשונים חזקה עליהם שיהיו אסירי-תודה על הכבוד. „בשורה הבאה, שיכון עממי... זה כמעט בסדר... ובסוף בא הסוג שלנו, שיכון-לעולים...“ ראתה פעם את הדירות האלו מבפנים?
הנעתי בראשי לאות-הן אך היא לא חיכתה לתשובתי והמשיכה, בקול חד ורם יותר מבתחילה:

„את כל הדירות בונים כאילו היה לכולם רק ילד אחד... אין אפשרות להוסיף... זה לא טוב... אבל זה“, וכאן העיפה מבט בכרסה הכבדה, התופחת, „זה יהיה התשיעי שלי... מה אני יכולה לעשות? אני לא יודעת איפה לשים אותו.“

כמעט הגענו לטבריה. האוויר היה צלול וצח. עלה ירח מלא. גדול ומזהיר, עצום-
למראה בשמי-האופל. למטה היה האגם מכסיף באור, מרטיט אדוותיו. סירה נעה
בגלים, אט ובלי הפסק. לא היתה תנועה בכביש, לא נפש חיה.

מה אמר אמנון תחילה? אם מאמינה אני שניתן לפתור בעיות?
„אינני יודעת אם אפשר לפתור בעיות. אבל בדבר אחד אני בטוחה: אי-אפשר שלא
לנסות, לפחות... הבעיות שבהן נתקלים שם למעלה, אי-אפשר להתעלם מהן בלי
להיכנס בסכנה. ככה צרות מתחילות בכל מקום...”

עוד רגע ואנחנו עצרנו ליד החוף וירדנו אל שפת האגם. היתה דממה עזה. שמענו
את רחשם הפכוש של הגלים המטפחים חרש על החול, מלטפים את היבשה,
מרדימים.

משפת האגם נשאנו רגלינו אל אחד מבתי-הקפה הקטנים של טבריה, במרתפו של
בית ערבי ישן. בעודנו גחונים על ספלי-הקפה שלנו, שאל אמנון:

„ואיך היה כנס-הנדער שלך?”

מופתעת אמרתי: „זה מניין לך?”

„שמע-נא”, גיחך והשיב, „את מקימה רעש שכזה, תכניות-ראדיו וכיוצא בכך,
ובסוף את מתפלאה... בחיי...”

„טוב”, אמרתי, שמחה לזכור, „היה בסדר גמור... זה תמיד מצליח אם לא מתערבים
יותר מדי ומניחים לילדים להסתדר בעצמם... חוץ מזה, הידידים שלי עזרו ככל
יכלתם... נערי קרית-שמונה, הנערים מתל-אביב והנערים מכפר-גלעדי בילו יחד
בנעימים. היית צריך לשמוע איזה רעש הקימו כשהגעתי למקום עם המשלחת,
מתל-אביב, שמונת האורחים שלנו. הם שברו את הקרח אחת-ושתים”.

אמנון הוסיף לנהוג בשתיקה בתוך החשיכה.

אותו יום-השבת שדובר בו צפן בו עוד זכרונות בשבילי. ביום ההוא ערכנו גם
„יום-הורים”, וכפי הרגיל באו כולם, או כמעט כולם, לשמוע מה בנינו.
„רק תן לו הודמנות”, אמרתי לאחד האבות שבנו מוכשר וחפץ ללמוד, „גם אם זה
קשה”. חשתי מעט בושה על העצה הזאת שנתתי, כי ידעתי בכמה קשיים ומחסורים
היא עשויה להתבטא לגבי ההורים.

„אתן לו, חיינפשי... אם ירצה השם”, השיב האיש, „ותודה לך על שהנער מוצא
חן בעיניך...”

למלים היה צילצול מבויש כלשהו. אבות מזרחיים לא בנקל הם משלימים עם
העובדה שתהיה לאשה מרות על בנם. אך משעה שהם מקבלים את התופעה, יחד
עם רבות כלי-כך וזלטה, נוצר קשר של אמון ואחריות הדדית.

„רק תני לאבא עוד קצת מזה הפעם”, אמר יעקב ושיבב בעינו. „הוא אוהב לשמוע
איך את מדברת עלי... גאוותו, מה? אבל מה אפשר לעשות? כל ההורים הם כאלה.
כנראה...”

„אבל, יעקב”, מחיתי, „אתה יודע איך זה... כל ההורים האלה... והם זקוקים למלה

טובה יותר ממך... אתה, אחרי הכל", חייכתי בראותי את חיוך הציפיה על פניו, שהרי ידע הוא שהנו "כוכב" בכיתה, "אתה פחות או יותר בסדר..."
 "המורה, את מבינה מה זאת אומרת... בכל־זאת, רק כמה מלים טובות... זה לא היה קל, עד שאבא הסכים שאלך לבית־הספר, הוא רצה שאלך רק לחדר דתי... תני לו לפחות את ההרגשה שהבן שלו מצליח".
 וכך אמרתי לאביו של יעקב, ולדברי בנו "גרמתי נחת לזקן".
 היו גם אחרים.

"אני לא אשאיר אותו בבית־הספר בשנה הבאה", אמרה האשה הצמוקה, היגעה מפולין. "יענק'לה הוא לא־יוצלח... בין כה וכה, אין כסף". פיה היה קו אחד מתוח של מרידות, עיניה חדות מפעט, לא מעכשיו. אין פלא, "יענק'לה", הנער הזה הגבוה והצנום, המתהלך חסר־חיים כל־כך ושלפי השמועה הוא מסתובב ברחובות בחברה לא־טובה, הוא "לא־יוצלח". דומה כי אין שומרים לו אהבה הרבה, הירהרתי לי, כשאני מביטה באשה שעל הכיסא שלפני, בפניה חסוכי־החיוך, פני מכשפה העוינת את העולם. אבל יש סיפור למשפחה הזאת, כמובן, ואין בו כדי למלא את לב האשה עדנה ורוך. בעל ושלושה ילדים אבדו לה באירופה, באחד המחנות, והיא נישאה מחדש במחנה־העקורים. הנער, יענק'לה, הוא כל מה שנותר לה, ובעלה השני, זקן ובעל־מום, אינו יכול לראות את הנער בלי לרטון. אומרים שמעדיף היה שלא לראותו בבית כלל.

"ואין פה מה להתפלא", אמר שכן אחד, מביט מעל לכתפו אל הבית הסמוך, "אין מה להתפלא בכלל... היה לו בן משלו, באותו גיל, בדיוק... איפה הוא? מי יודע?"
 ואחר, בהנמך־קול, כממתיק־סוד כמעט:

"מת, נקבר באיזה מקום, אין איש יודע... אולי הומת בגזים... הוא אינו מספר... אבל דבר אחד ברור, אינו אוהב את הבחור... מביט בו לפעמים, בשנאה כמעט".
 הנה כך התחלתי לראות את תלמידי על רקע נרחב יותר, למדתי להבינם יותר במידת־מה באמצעות הוריהם, ותפסתי שגם העבר יש לו חלק בעיצובם ואין אנו יכולים לחנכם בלי לדעת משהו על משפחותיהם ורקען. וצר היה לי על שפגישות אלו עם ההורים נדירות כל־כך, על שהשיתות חטופות כל־כך, בעוד התור הארוך של הורים ממתין בחוץ.

ועוד דבר את תופסת לפתע, דבר שבעצם אינו צריך להפתיעך ואף־על־פי־כן הוא טופח על פניך. בית־הספר התיכון, בטרם תצא השנה השניה לקיומו, כבר עשה משהו לשינוי סולם־הערכים הקובע את אורח־חייהם של יושבי העיירה. אמנם סוג השיכון, רמת ההכנסה וסוג העבודה עוים מן התנאים הקובעים כאן את מעמדו החברתי של האדם, אבל חיש־מהר מסתמן בוחן חדש שכבר כוחו עמו: מנת־המשפל, ה־I.Q. בעת מבחן־הסקר יש ותראו אב בור, שכיר־יום, שפרנסתו בדוחק ובצימצום, יושב בחוץ בתליו־יראש ופניו אומרים גאווה. ולידו אפשר יישב חנווני בעל־כרס, שמן ועשיר, הפוכר אצבעותיו בדאגה, חושש מפני גזר־הדין, תמה בינו־לבינו על כי הנה יש משהו שאי־אפשר לקנותו בכסף...

„ובכן, מצאת כל מה שביקשת“, אמר אמנון, והפעם היה כשואל באמת. „כן, ולא“, אמרתי. ואחר הוספתי: „טוב שדיברנו על זה... אבל, ראה-נא, שום דבר לא השתנה עליידי כך... פשוט קשה לעפל את העובדה שהחינוך אין בו כדי לפתור את הבעיות באמת“.

כיון שחזרתי לכך, שוב לא מיהרתי לחדול:

„...אני רוצה שתבין, אמנון... אינני חושבת שאפשר להאשים מישהו בכל זה... הדברים פשוט קרו מהר מדי... לא היה לנו פנאי לתכנן... מעשי-אילתור יש בהם ברכה, אבל אי-אפשר לטפל בעזרתם בכל השטחים... העומדים בראש מעולם לא ידעו שהמימדים יהיו גדולים כל-כך... במובן ידוע היתה ההיסטוריה מהירה מדי בשביל כולנו... רובם היו בסדר גמור כשאירגנו עשרים-עשרים בחורים. עכשיו המדובר הוא במיליונים“.

„אבל האין זה מאוחר מדי?“ אמר אמנון, ונעימה של דחיפות היתה בקולו, פתאום. „האם עוד נוכל?“

„כדאי לנסות“, עניתי, בוהרות.

עתה הגענו לשפלה — ול„ציביליזציה“. מכוניות חלקקות חלפו עכשיו על פני מכוניות-המשא הכבדות והרועשות, האורות רבו והלכו, הצפיפות בפבישים גברה והלכה, משני הצדדים היו ישובים ומשפנות-אדם. קרבים היינו לתל-אביב. שוב שקענו בשתיקה. לא ארכה השעה והמכונית נעצרה ליד ביתי. קראתי: „תודה רבה, אמנון. שלום, ולהתראות בקרוב“, המכונית עקרה ונעלמה, ואני עליתי לדירת.

כעבור שעתים ישבתי עם חבורה שלמה של מכרים על מדרכת בית-קפה ברחוב דיזנגוף. משוחחים היינו על הכל — ועל לא-כלום. לפתע, בלי קשר למה שדובר עד כה, אמר אלי אורי — שכמעט כל אותה שעה ישב בשתיקה ועישן סיגריות בשרשרת — במשהו חציפות, עוקצנית כמעט:

„נו, חזרת לציביליזציה?“

סוקרת הייתי חבורה של בחורים ובחורות שעברו ברעש גדול, כובשים להם את המדרכה לכל רחבה, הודפים את האחרים הצדה בגסות, הפכים כמעט את שולחנותיו של בית-הקפה. לאחר שעברו לא ראינו באור-העיועים של שלטי-הניאון הססגוניים אלא את הילוכן המתנודד ומועד של הבחורות, הצועדות במורך על עקביהן הגבוהים ושמלותיהן מרשרשות בחשיבות מעושה, בעוד הבחורים מהלכים בשחצנות של בטלנים צעירים.

הם נבלעו בתוך ההמון השוקק, שרוב-רובו זוגות צעירים, הבתים, שבלו וזקנו

בלא-עצת. לא היה בהם מאומה מן החן של בניינים ששימשו מעון לידרות של בני-אדם ונעשו חלק מחייהם. וכן גם לא היתה בהם אותה טריות מבהיקה של חידוש, שאף היא מעלתה בצדה. אפילו בלילה נראים היו זולים ביומרותם, והאנשים שנדחפו ועברו על-פני שולחנותינו היה להם סבר של שיעמום נלצף.

„ציביליזציה? חזרתי. והפעם היה זה תורו של אורי.

„זאת היא ישראל של עכשיר“, הטיח בחריפות. „אין טעם לקונן. אין פה מה לעשות...“

„באמת? אמרה רינה, אשתו.

את שניהם הכרתי לפני שנים, כשעדיין היו צעירים מאד, בוטחים מאד בדרכם בחיים. לכאורה היה הכל מותווה לפניהם בבהירות כל-כך: הפלמ"ח, הקיבוץ, משפחה. רינה אפילו היתה כותבת על כך בחיבורי-הנסיון האנגליים שלה, בימים שהיתה תלמידתי. שום ספקות לא הטרידו אז את שני אלה.

„לא, אין מה לעשות“, ענה אורי, כגוער בה כמעט. „ככה זה תמיד אחרי מלחמה... מה אפשר לעשות?“

„ככה זה קל“, הצטרף עוד מישוהו לשיחה ואמר, דרך-אגב, בלי שיתכוון להיכנס לוויכוח ממש. „זה פוטר ומזכה אותנו מהפל. אנו פשוט מקבלים מה שקורה סביבנו ומושכים בכתפיים.“

„אז מה אנו יכולים לעשות? חזר אורי, עקשני עתה.

„שמע-נא, אורי“, אמרה רינה, כמהורהרת. „די רק שתזכור איך היית אתה מדבר בזמנו על כל אלה שמרכינים ראש וסתם משלימים עם הגורל... בלי גאווה, בלי כבוד-עצמי... בחיי, איך היית מדבר עליהם... ועכשיו זה פתאום בסדר גמור, פה במדינת-ישראל, להתנהג בדיוק כך...“

לא קשה היה לתפוס שאלה השנים מדברים על עצמם ולא על מדינת-ישראל. עם זאת נדמה היה לי שהשיחה אין לה שום נגיעה בבעיות שאני מתעסקת בהן. אחר-כך התחלתי לתהות אם אמנם כך הוא.

שוב ראיתי לנגדי את יואב בייאושו, כשהוא מבקש מנוס מבידודו, מאמין ש„הם“ צריכים לדעת, שצריך ללמד „אותם“ שיתנו דעתם. הוא, ואף אני עמו — בהשפעת האווירה בעיירת-הצפון החדשה, על הגדרותיה החדשות ועל גסותה ואכזריותה בטולות-ההסוואה — הגענו לכלל דעה שכאשר תתפוס ישראל בכללותה את המתרחש מיד יושם קץ לכל זה. לפחות, ייעשה דבר-מה.

הבינותי פתאום כי קל היה זה, קל מדי, להאשים את כלכלני הקיבוצים ואת הפקידים בחלק גדול מן המתרחש בקרית-שמונה ולראות את הכל באורה של התמונה המקומית בלבד. במובן-מה היה בזה משום נחמה, כי תמיד נעים לאדם למצוא לו שעיר-לעזאזל שעה שמצפונו שלו נוקפו. כן גם יש בכך אותו גרעין מסוכן של אמת, אותו רמז של תקוה, שלאחר שיפרצו את מחיצת אנשי-הביצוע והשאפתנים בעלי פולחן-היעילות, שאינם מרחיקים ראות מהלאה להיום ולמחר — שאם יופעלו

אנשי־השורה, בקיבוצים ובערים כאחד — עדיין ייתכן לעצור את המפולת, למנוע את ההתנגשות האמיתית. עכשיו הרגשתי לפתע ששוב איני בטוחה בשום דבר. לא שחברת ה„ותיקים“ לא איכפת לה כביכול ; אולי יש אחדים כאלה. אבל, ביסודו של דבר, הענין הוא בכך שיבש מעיינה, שאבדה לה אמונתה בעצמה, שהופתה והובסה על־ידי הנצחונות שזכתה להם בלי שתוכשר לקראתם. „אין מה לעשות“, מילמלתי כמו בלא־יודעים. ונחפזתי להוסיף, כמתעשתת: „אבל מוכרחים לנסות“. בכך, נדמה היה לי אותו רגע, נתמצה, בבת־אחת, לקח שתי שנות־ההוראה שעשיתי בקרית־שמונה.

(ס ו ה)